

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOO

INSENERITEADUSKOND

Tartu Kolledž

VALGA VALLA MILJÖÖVÄÄRTUSLIKE ALADE MÄÄRATLEMINE NING ALADE VÄÄRTUSTAMISEKS KAITSE- JA KASUTUSTINGIMUSTE VÄLJATÖÖTAMINE

UURING

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

Tartu 2021

VALGA VALLA MILJÖÖVÄÄRTUSLIKE ALADE MÄÄRATLEMINE NING ALADE VÄÄRTUSTAMISEKS KAITSE- JA KASUTUSTINGIMUSTE VÄLJATÖÖTAMINE

Uuringu tellijaks oli Valga vallavalitsus.

Uuringu eesmärgiks oli välja selgitada Valga valla hajaasustusega seotud miljööväärtslikud alad ning töötada välja alade kaitse- ja kasutustingimused, mis tagaksid nende väärtuse püsamise ja edasikandmise.

Koostajad:

Tallinna Tehnikaülikool

- Nele Nutt (projektijuht, maastikuarhitekt)
- Minea Kaplinski-Sauk (maastikuarhitekt)
- Rinaldo Rüütli (tehnik, kaardianalüüs)

Tellij:

Valga vallavalitsus

- Lenna Hingla (planeeringute juhtivspetsialist)
- Urmas Möldre (ehitus- ja planeerimisteenistuse juhataja)
- Jiri Tintera (vallaarhitekt)
- Anni Teetsmann (keskkonnaspetsialist)

SISUKORD

1. Üldosa.....	5
1.1 Töö eesmärk.....	5
1.2 Valga valla üldiseloomustus ja olemasolevad materjalid	5
2. Metoodika	8
2.1 Miljööväärtuslikkuse käsitlemine uuringus	8
2.1.1 Miljööväärtused maapiirkondades: määramise alus ja senine praktika Valga vallas	8
2.1.2 Miljööväärtuste määramise alus uuringus.....	8
2.2 Uuringu I etapp	10
2.2.1 Uuringu I etapi sisu ja läbiviimine: talukohtade säilivuse kaardistamine	10
2.2.2 Algandmed	10
2.2.3 Metoodika	11
2.2.4 Andmemudel.....	13
2.3 Uuringu II etapp: miljööväärtuslike alade määramine	14
2.3.1 Uuringu II etapi sisu ja läbiviimine	14
2.3.2 Algandmed	14
2.3.3 Metoodika	16
2.4 Uuringu III etapp: miljööväärtuslike alade võimalike kaitse- ja kasutustingimuste välja töötamine	20
2.4.1 Uuringu III etapi sisu ja läbiviimine	20
2.4.2 Algandmed	20
2.4.3 Metoodika	20
3. Tulemused	22
3.1 Üldised ettepanekud kaitse- ja kasutustingimuste osas.....	22
3.2 Miljööväärtuslike alade määramise ettepanekud	24
3.2.1 Lota asundusküla.....	24
3.2.2 Keeni raudteeasula.....	24
3.2.3 Priipalu külatuumik	25
3.2.4 Õlatu tsaariaegne küla	26
3.2.5 Õruste asundus	27
3.2.6 Koosa järve ümbrus.....	27
3.2.7 Kuritse järve ümbrus	28
3.2.8 Paju tee.....	29
3.2.9 Rampe asundus	30

3.2.10 Vilaski-ligaste tee	31
3.2.11 Väljaküla	31
3.2.12 Anni-Pugritsa tee	32
3.2.13 Asundus Harglast kirdes	33
3.2.14 Hargla küla.....	33
3.2.15 Kalliküla	34
3.2.16 Meose-Melgi	35
3.2.17 Kaagjärve alamõisa.....	36
3.2.18 Kaagjärve mäemõisa	37
3.2.19 Karula mõisa ümbrus.....	38
3.2.20 Lusti asundus.....	38
3.2.21 Pikkjärve asundus.....	39
3.2.22 Rebasemõisa	40
3.2.23 Suure-Apja külatuumik.....	41
3.2.24 Tohvri-Miiluse grupp	41
3.2.25 Väheru raudteeasula	42
Kasutatud materjalid.....	44
LISAD	45
Lisa 1. Uuringu lähteülesanne. Valga valla miljööväärtuslike alade määratlemine ning alade väärtustamiseks kaitse- ja kasutustingimuste väljatöötamine.....	45
Lisa 2. Valga valla miljööväärtuslike alade paiknemisskeem	52

1. ÜLDOSA

1.1 Töö eesmärk

Uuringuga kaetav ala hõlmab Valga valla hajaasustuse, mille moodustavad 48 küla ligikaudu 725 km² ulatuses. Tegu on maapiirkonnaga, mis on asustatud taluelamutega, kuid ka ühiskondlike ehitistega (koolid, vallamajad, seltsi- ja rahvamajad, kõrtsid, poed jms) ning tööstushoonetega (veskid, meierid, töökojad jms).

Uuringu eesmärgiks on selgitada välja Valga valla hajaasustusega seotud miljööväärtuslikud alad ning töötada välja alade kaitse- ja kasutustingimused, mis tagaksid nende väärtuse püsimise ja edasikandmise (vaata lähteülesanne, lisa 1). Miljööväärtuslike alade määramise aluseks on uuringu käigus läbi viidud analüüs, EELISE pärandkultuuri andmekiht, hetkel kehtiv Valga maakonnaplaneering ning valdade ühinemise eelsete kohalike omavalitsuste üldplaneeringud. Täiendavalt on töös arvestatud Karula rahvuspargi, Karula loodusala ja Karula linnuala kaitsekorralduskavaga 2020-2029 ning Karula rahvuspargi kaitse-eeskirjaga.

1.2 Valga valla üldiseloostus ja olemasolevad materjalid

Valga vald asub Eesti lõunapiiril ning moodustus 2017. aastal Valga linna ning Karula, Taheva, Tõlliste ja Öru valla ühinemisel. Tänapäeval on tegu suure ühendvallaga, mille juriidiliseks ja sisuliseks keskuseks on Valga linn, kuhu on koondunud oluline maanteed ja raudteede sõlmpunkt. Valga linn toimib ka maakonnakeskusena ning sellele lisab väärtust eriline kaksiklinna staatus, mis toetab piiriülese koostöö arendamist.

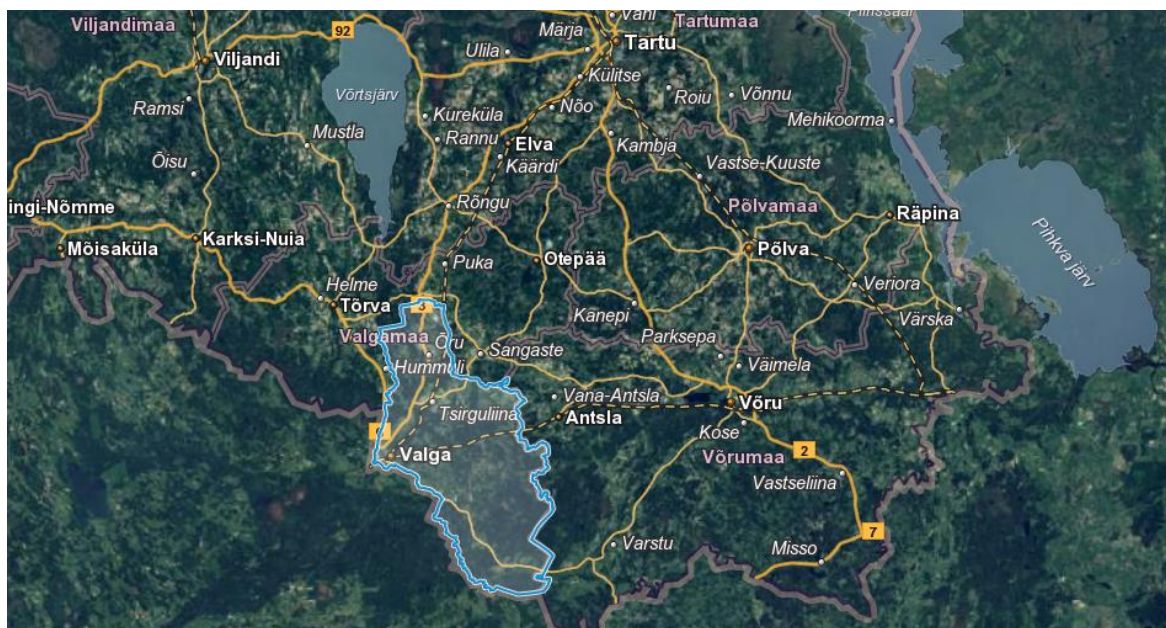
2019. aasta seisuga elas Valga vallas 15 785 inimest, kellest valdav enamik on koondunud Valga linna. Valla rahvastik on vananev ning rahvaarv pidevalt vähenev.¹ Valla rahvarohkeimad külad on Statistikaameti andmetele tuginedes Kaagjärve (257), Sooru (243), Lüllemäe (212), Hargla (160), Tagula (137), Koikküla (129) ja Raavitsa (103)². Praktiliselt kõik nimetatud rahvarohkemad külad hõlmavad endas tiheasustatud alasid, mis on seotud kas nõukogude rajatud kolhooside-sovhoosidega (Kaagjärve, Sooru, Tagula, Koikküla) või sellega, et teatud ajaperioodil on tegu olnud kas administratiivkeskuse või alevikuga (Lüllemäe, Hargla). Teistest eristub Raavitsa, mille

¹ „Valga valla arengukava 2021- 2035. Eelnõu“, 2020.

² „Statistikaameti kaardirakendus“, vaadatud 4. jaanuar 2021, <https://estat.stat.ee/StatistikaKaart/VKR>.

rahvarohkus on seotud Valga linna läheduse ning ulatusliku nõukogude perioodil rajatud suvilakooperatiiviga.³

Valga valla olulisemad loodusväärtused on koondunud valla lõuna- ja lääneosasse, vastavalt Koiva-Mustjõe ja Karula rahvusparki aladele. Üldiselt iseloomustab valla maastikku Lõuna-Eestile tüüpiline künklik reljeef.

Joonis 1. Valga valla paiknemine. Allikas: Maa-ameti geoportaal, 2020

Valga valla uue arengukava eelnõu⁴ alusel on valla olulisemate valdkondlike eesmärkidena muuhulgas määratletud „jätkusuutlik vallaruumi kasutamine, elukeskkonna kõrge miljööväärtus ja elanike keskkonnateadlik käitumine“ ning „tugev kogukondlik identiteet, väärtustatud pärandkultuur ja traditsioonid“, mis mõlemad haakuvad laiemas miljööväärtuste temaatikaga.

Hetkel tulenevad Valga vallas määratletud miljööväärtused liitumiseelsete omavalitsuste üldplaneeringutest ning Valgamaa maakonnaplaneeringu väärtuslike maastike kihist. Hajaasustuse kontekstis on olemasolevateks miljööväärtusi käsitlevateks materjalideks:

- Tõlliste valla üldplaneering. 2006. Kehtestatud Tõlliste Vallavolikogu 17.06.2006. aasta määrusega nr 9;
- Öru valla üldplaneering. 2006. Kehtestatud Öru Vallavolikogu 14.07.2006. aasta määrusega nr 6;

³ Marja Kallasmaa, Peeter Päll, ja Eesti Keele Instituut, toim, *Eesti kohanimeraamat* (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016).

⁴ „Valga valla arengukava 2021- 2035. Eelnõu“.

- Taheva valla üldplaneering. 2008. Kehtestatud Taheva Vallavolikogu 30.05.2008. aasta määrusega nr 10;
- Karula valla üldplaneering. 2008. Kehtestatud Karula Vallavolikogu 25.04.2008. aasta määrusega nr 6;
- Valga maakonnaplaneeringu 2030+ teemaplaneering "Asustust ja maakasutus suunavad keskkonnatingimused". 2002.

2. METOODIKA

2.1 Miljööväärtuslikkuse käsitlemine uuringus

2.1.1 Miljööväärtused maapiirkondades: määramise alus ja senine praktika

Valga vallas

Eesti kontekstis tugineb miljööväärtuste määramine maapiirkondades 2011. aastal koostatud juhendmaterjalile⁵, mille peamiseks probleemiks on selle tugev seotus 2015. aastale eelneva planeerimiseseadusega, kus miljööväärtuste mõiste oli avatud läbi miljööväärtusliku *hoonestusala*. Kuna tänane planeerimiseseadus ei rõhuta enam hoonestuse keskset rolli miljööväärtuste tajumisel, on käesoleva uuringu autorid seisukohal, et üks-üheselt ei ole 2011. aasta juhendi alusel töötamine otstarbekas. Veelgi enam, 2011. aasta juhendis on näiteks hajakülade väärtuslikkuse määramisel rõhutatud, et kuna ei teki ühtset hoomatavat hoonestatud gruppi, tuleks lähtuda hoopis väärtuslike maastike määramise metoodikast⁶.

Uuringu käigus läbi viidud Valga maakonnaplaneeringu väärtuslike maastike ning üldplaneeringute miljööväärtuste osa analüüs näitab, et miljööväärtuslikkuse määratlemine on seni olnud väga ebaühtlane ning toimunud erinevatel alustel. Väärtuslike maastike kihistuste kõige suuremaks probleemiks on selle suur üldsõnalisus – kuna väärtuslike maastike alad on reeglina suuremastaabilised ning käsitlevad ühekorraga väga erinevat tüüpi väärtuslikkust, on fookus kerge kaduma. Miljööväärtuslike alade osas on probleem kohati jällegi vastupidine ehk määratud on topeltkaitse juba olemasolevatele kultuurimälestistele või siis loodud miljööväärtuslik ala konkreetse arhitektuurse üksikobjekti ümber. Külamaastikega seotud väärtuste määratlemisel on olemasolevad miljööväärtuslikud alad valdavalt napi- ja üldsõnalised ning ei paku selget ülevaadet põhjustest, mille alusel miljööväärtuslike alade valik on langetatud.

2.1.2 Miljööväärtuste määramise alus uuringus

Selleks, et edaspidi anda miljööväärtuslike alade määramisele konkreetsed alused ning paremini põhjendada nende valikut, on käesolevas töös lähtutud võimalikult ühestel alustel hinnatavatest põhimõtetest. Uuringu oluliseks lähtekohaks on Eesti külamaastike kujunemise ajalooline etapilisus mille järgi ajaloolises aegreas on võimalik rääkida **kruntimiseelsetest küladest** (kuni ca 1850),

⁵ Kristiina Hellström ja Maie Kais, „Miljööväärtused maapiirkonnas“, 2011.

⁶ Kristiina Hellström, „Väärtuslike maastike määratlemine : metoodika ja kogemused Viljandi maakonnas“ (Tallinn, 2001), <https://erb.nlib.ee/?kid=15402514>.

kruntimisjärgsetest küladest (1850-1919), asundusaegsetest küladest (1919-1940) ning NSVL-aegsetest küladest (1940-1991).

Kuigi igal nimetatud külade kujunemise perioodil on jälgitavad ka konkreetsed arhitektuursed ja ehituslikud tavad, mille järgi oleks võimalik miljööväärtuste teema taandada taas hoonestuse säilivusele, siis konkreetse töö autorid ei pidanud sellist lähenemist õigustatuks. Samuti toonitab isegi muidu suhteliselt arhitektuurikeskne maapiirkondade miljööväärtuste määramise juhend, et hajaasustuses (mis on käesoleva töö uurimisobjektiks) on hoonetele põhinevate miljööalade tajumine raskendatud.

Seetõttu suunati uuringus miljööväärtuste lähtekoht arhitektuurilt märksa laiemale maastikule, seades keskseks mõisteks külade plaanistruktuuri (talukohtade, teede, krundipiiride, kõlvikute asetuse) ajastutüüpiline säilivus. Nimelt, jälgides külade iseloomulikke plaanistruktuuri kujusid külade ajalooliste kujunemisetappide lõikes, on võimalik väita, et erinevatest perioodidest pärit külad on üksteisest plaanistruktuuriliselt eristatavad.

Teiseks uuringu oluliseks lähtekohaks oli eeldus, et külade plaanistruktuuriline ülesehitus mõjutab omakorda nende maastikulist miljööd ning seeläbi on võimalik leida korrelatsioon hästi säilinud plaanistruktuuri ja ala tajutava miljööväärtuse vahel. Sisuliselt on plaanistruktuur aluseks ka sellele, kas on võimalik miljööala tajumine ka läbi hoonestuse või üksnes suuremate maastikuliste struktuuride abil.

Näiteks, kui tsaariajal (või isegi enne seda Rootsi võimuperioodil) välja kujunenud tihe külatuumik säilis oma algses asukohas kuni kruntimiseni ning juba olemasolevatele talusüdametele mõõdeti senistest küla ühismaadest välja uued krundid, sai võimalikuks struktuur, kus tihedat hoonetekobarat ümbritsevad avarad põllumajanduskõlvikutega kaetud alad ning järgmine hoonestatud punkt peab esimesest asetsema väga kaugel. Ja vastupidi, kui esimese Eesti Vabariigi perioodil mõõdeti uutele uudismaa-asundustaludele terviklikud krundid, mis ei pidanud arvestama eelnevalt olemasolevate taluõuedega, tekkis võimalus suhteliselt korrapärase, ent hajutatud küla tekkeks, kus talud asetsevad teineteisest regulaarselt paarisaja meetri kaugusel, ent ei teki kompaktsset hoonestatud külatuumikut.

Kokkuvõtvalt on käesolevas uuringus käsitletud miljööväärtuslikku hajaasustatud ala kui piirkonda, kus hästi säilinud plaanistruktuur (ehk talukohtade, krundipiiride, teede, kõlvikute paiknemine) toetab ala tajumist ajastutüüpilise näitena Eesti konkreetse perioodi talumaastikust. Hoonestust väärtustatakse käesolevas uuringus miljööväärtuse komponendina

ennekõike selle maastikulise asetuse ja arhitektuurse mahu osas, arvestades, et hajaasustatud territooriumil ei ole arhitektuursete detailide vaadeldavus üldjuhul primaarne.

2.2 Uuringu I etapp

2.2.1 Uuringu I etapi sisu ja läbiviimine: talukohtade säilivuse kaardistamine

Uuringu I etapi eesmärgiks oli koostada vektorandmetena (punktobjektidena) andmekogu, mis sisaldab Valga valla hävinud ja säilinud talukohti. Talukohad on andmekogusse märgitud vastavalt nende esinemisele erinevatel ajaperioodidel, milleks on:

- tsaariaeg;
- esimese Eesti Vabariigi aeg;
- tänapäev.

Uuringu I etapp viidi läbi perioodil mai-juuni 2020.

2.2.2 Algandmed

Andmestiku loomisel kasutati Maa-ametis saadaolevaid ajaloolisi digiteeritud topograafilisi rasterkaarte, mis katavad Valga valla ala täielikult:

- Tsaariaegne üheverstane topograafiline kaart (edaspidi verstakaart) mõõtkavas 1:42 000 aastatest 1893-1913 kajastab talukohtade esinemist enne Eesti Vabariiki;
- Nõukogude Liidu o42 topograafiline kaart (edaspidi NL kaart) mõõtkavas 1:25 000 kajastab talukohtade esinemist peale Eesti Vabariiki 1940. aastatel. Seda kaarti kasutati seepärast, et Eesti Vabariigi aegne topograafiline kaart ei kata kogu Valga valda.

Lisaks kasutati ETAKi (Eesti topograafia andmekogu) tänapäeval olemasolevate hoonete vektorandmeid, mille abil hinnati seda, kas talukohad on säilinud või mitte ning milline on nende täpne asukoht täna.

Kaardisituatsiooni paremaks mõistmiseks kasutati vastavalt vajadusele järgmiseid allikaid ja andmekogusid:

- Eesti Põhikaart, 2020 mõõtkavas 1:10 000 (koos katastripiiridega);
- Eesti Vabariigi aegne topograafiline kaart mõõtkavas 1:50 000 aastatest 1935-1939;
- Eesti Vabariigi aegne katastrikaart 1:10 000, 1930-1944;
- Google Maps Street View;
- fotoladu aerofotod (fotoladu.maaamet.ee).
 - 1947 Aerofotomosaiik (fotoladu.maaamet.ee)
 - 1947 Geoloogiakeskus aerofotode koosseaded (fotoladu.maaamet.ee)
 - 1947-1948 Geoloogiakeskus fotoplaanid (fotoladu.maaamet.ee)

Muud vektorandmed:

- ETAK hooned (vundament, vare, tootmis- või kõrvalhoone), seisuga aprill 2020;
- ETAK teed, sihid, raudtee, seisuga aprill 2020;
- kaardiruudud;
- omavalitsuse piir;
- veekogud.

2.2.3 Metoodika

Andmestiku loomisel kasutati ühe osana olemasolevaid vektorandmeid ETAKist. Elu- või ühiskondlike hoonete objekte kasutati tähistamiseks talukohtade asukohti. Kuna eristamist ei tehtud, siis paratamatult sattus talukohtade hulka ühiskondlikke hooneid, mis ei ole eluhooned (nt vallamajad, koolid, lasteaiad jms). ETAKi andmeid võrreldi ajalooliste kaartidega, et tuvastada, kas tegemist on ajaloolise hoonega ning see märgiti andmetabelisse. Kui ajaloolisel kaardil oli üks talukoht, kuid tänapäeval mitu eluhoonet, siis märgiti üldjuhul ainult üks neist ajalooliseks talukohaks.

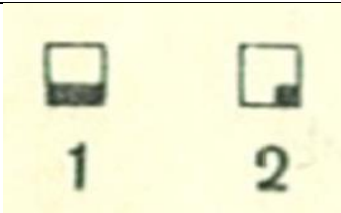
Ainult ajaloolistel kaartidel esinevad talukohad märgiti uute vektorobjektidena (punktobjektid). Kui talukoht on esinenud mõne vanema kaardi peal, kuid mitte tänasel, siis lisati see võimalusel NL kaardile, mis ühtib hästi tänapäevase asukohaga. Kui talukohta enam NL kaardil ei olnud, siis lisati see verstakaardile (vastav märges on andmetabelis).

Talukohtade sümbolitena on verstakaardil kasutatud viirutatud hulknurka (joonis 3), mis on üldiselt ristkülikukujuline, kuid teede ääres ja asulates võib esineda ka muu kujuna. Olenevalt talukoha suurusest ja kaardi kvaliteedist ei pruugi viirutus alati olla loetav. Tsaariaegsed talukohad võivad olla NL kaardil märgitud kõrvalhoonetena ja tänapäeval jälle eluhoonetena. Sellisel juhul on see märgitud kõigil ajaperioodidel talukohaks.

NL kaardil on talukohad kujutatud ruudukujulise sümbolina (joonis 3). Samas selgus teiste kaartidega kõrvutamisel, et talukohti on tähistatud vahetevahel ka teistsuguste sümbolitega (joonised 5, 6, 7). See, millal märkida teistsuguse sümboliga objekt talukohaks otsustati igal üksikul juhul lähtudes kaardisituatsioonist ja teiste ajastute kaartidel kujutatust. Talukohana on üldiselt käsitletud hoonete gruppi, mis on piiritletud ja võib hõlmata kõrghaljastust (puud või puude grupid) ning, mis asub tee ääres või milleni viib tee.

Kuna ajaloolised kaardid sisaldavad paratamatult geomeetrilisi vigu, tuli talukohtade asukohtade määramisel kasutada nii teiste ajastute kaartide abi kui ka teede, veekogude jm paiknemist. Talukohtade täpse asukoha märkimisel tugineti ETAKi hoonete kihil olevatele teistele objektidele, nagu kõrval- või tootmishoone, vare, vundament, sest enamasti on vanadest talukohtadest

maastikul säilinud vähemalt mõni märk. Geomeetrilised vead verstakaardi ja ETAK andmete vahel olid maksimaalselt ca 200 m ning NL kaardi ja ETAKi andmete erinevus maksimaalselt 100 m (enamjaolt oluliselt väiksem).

		Joonis 2. Talukoha leppemärk verstakaardil	
	Joonis 3. Talukoha sümbol NL topograafilisel kaardil (1: tulekindlast materjalist eluhoone; 2: mitte tulekindlast materjalist eluhoone)		Joonis 4. Väljapaistvad tulekindlast materjalist hooned NL topograafilisel kaardil
	Joonis 5. Talukohana kaardistatud objekt NL topograafilisel kaardil		Joonis 6. Talukohana kaardistatud objekt NL topograafilisel kaardil

Hooned on omakorda jaotatud erinevateks tüüpideks olenevalt sellest, millistel kaartidel nad esinevad (**Tabel 1**).

Tabel 1. Hoone tüübid

Hoone seisund	Hoone kategooria	Hoone esinemine kaardil (- ei esine; + esineb)			Kirjeldus
		Tsaariaeg	I vabariigi aeg	Tänapäev	
Säilinud	1	-	-	+	Hoone, mis on ehitatud mitte varem kui 1947
	2	-	+	+	Hoone, mis on ehitatud Eesti vabariigi ajal
	3	+	+	+	Hoone, mis on ehitatud tsaariajal
	4	+	-	+	Hoone, mis on ehitatud tsaariajal, kuid mis puudub vahepealsetel kaartidel. Võimalik, et uuesti ehitatud või taastatud hoone
Hävinenud	5	+	-	-	Tsaariaegne hoone, mis on hävinenud peale tsaariaega
	6	+	+	-	Tsaariaegne hoone, mis on hävinenud peale Eesti vabariigi aega

	7	-	+	-	Eesti vabariigiaegne hoone, mis on hiljem hävinenud
--	---	---	---	---	---

2.2.4 Andmemudel

Andmestik asub andmetabelis nimega Digiteeritud_hoonestus_punktiden.tab ja samanimelises *shapefile*'is.

Tabel 2. Talukohtade säilivust kajastava andmetabeli selgitus

Välja nimi	Andmetüüp	Kirjeldus
ID	Täisarv	Hoone unikaalne kood
ETAK_ID	Täisarv	Andmeväli etak_id ETAK andmestikust
Tüüp	Tekst (30)	Andmeväli tyypt ETAK andmestikust, mis tähistab hoone liiki ⁷
Aadress	Tekst (254)	Andmeväli ads_lahiaadress ETAK andmestikust
Selgitus	Tekst (254)	Märkused objekti kohta
Kategooria	Lühike täisarv	Hoone tüüp vastavalt seletuskirjas toodud jaotusele
Tsaariaeg	Tõeväärtus	F kui hoone puudub, T kui esineb tsaariajal
Wabariik	Tõeväärtus	F kui hoone puudub, T kui esineb vabariigi ajal
Tänapäev	Tõeväärtus	F kui hoone puudub, T kui esineb tänapäeva ETAK andmetes
X	Ujukomaarv	X koordinaat L-EST97
Y	Ujukomaarv	Y koordinaat L-EST97

⁷ Liigitus: Vundament, Vare, Ehitatav hoone, Elu- või ühiskondlik hoone, Kõrval- või tootmishoone

2.3 Uuringu II etapp: miljööväärtuslike alade määramine

2.3.1 Uuringu II etapi sisu ja läbiviimine

Uuringu II etapi eesmärgiks oli koostada ülevaade Valga valla hajaasustatud territooriumile jäävatest miljööväärtuslikest aladest. Uuringu II etapi aluseks oli I etapi raames koostatud andmekogu talukohtade säilivusest ning täiendav kvalitatiivne kaardianalüüs, mille käigus selgitati välja külade ajaloolise plaani- ja maastikstruktuuri kujunemine ja tänapäevane säilivus. Analüüsi toetavate materjalidena kasutati lisaks ajaloolistele kaardiandmetele ka EELISE pärandkultuuri andmekihti, Valga valla maakonnaplaneeringu teemaplaneeringut⁸ ning valdade ühinemise eelsete kohalike omavalitsuse üldplaneeringuid⁹. Miljööväärtuslike alade lõppvalikut toetasid täiendavalt Valga vallas läbi viidud välitööd.

Uuringu II etapp viidi läbi perioodil september-detsember 2020.

2.3.2 Algandmed

Valga valla miljööväärtuslike alade välja selgitamiseks tugineti uuringu I etapi käigus koostatud andmekogule (Digiteeritud_hoonestus_punktiden.tab), mis annab ülevaate kõigist Valga valla säilinud ja hävinud talukohtadest.

Täiendava kvalitatiivse kaardianalüüsi läbiviimiseks kasutati erinevaid ajaloolisi, nii suure- kui väiksemõõtkavalisi kaarte. Külade plaanstruktuuri analüüsi ülevaate koostamisel oli eesmärgiks jälgida plaanstruktuuri muutuseid kolmel ajaperioodil: tsaariaeg (võimaluse korral nii kruntimiseelne kui -järgne olukord), I Eesti Vabariigi aeg ning tänapäev.

Tsaariaegse olukorra jälgimiseks olid sobilikud alljärgnevad kaardimaterjalid:

- **Rootsiaegsed kaardid 17-18. sajandist.** Niinimetatud Suure Rootsi Katastri näol on tegu kaartidega mõõtkavas ligikaudu 1:8000 kuni 1:10 000, mis kujutavad maakasutuskõlvikuid ning teede ja hoonete või hoonekomplekside asetust. Kaarte hoiustatakse Rahvusarhiivis ning teave nende kohta on koondatud Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemi (<http://www.ra.ee/kaardid/>).
- **Tsaariaegsed mõisakaardid 19.-20. sajandist.** Tegemist on kaartidega mõõtkavas ligikaudu 1:5000, mida asuti valdavalt koostama pärast 1804. aasta talurahvaseaduseid, millega

⁸ „Valga maakonnaplaneeringu 2030+ teemaplaneering „Asustust ja maakasutus suunavad keskkonnatingimused””, 2002.

⁹ „Tõlliste valla üldplaneering”, 2006; „Õru valla üldplaneering”, 2006; „Taheva valla üldplaneering”, 2008; „Karula valla üldplaneering”, 2008.

fikseeriti rendilepingu tingimused maaomanike ja talupidajate vahel. Uuenenud maakorralduslikud suhted tõid kaasa vajaduse maa väärtuse hindamiseks ning maa ülemõõdistamiseks. Kuna kaardid on koostatud enne talude kruntimist, ei ole kaartidel kujutatud krundipiire, küll aga kõlvikuid, teid ning hooned. Kaarte hoiustatakse Rahvusarhiivis ning teave nende kohta on koondatud Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemi (<http://www.ra.ee/kaardid/>).

- **Tsaariaegsed kruntimiskaardid.** Seoses kruntimisprotsessiga (ehk endiste küla ühismaade jaotamisega eraldi talukruntideks), mis sai hoo sisse seoses 1849. aasta Liivimaa talurahvaseadust (millega anti talupoegadele õigus maa pärisestamiseks), asuti koostama uusi kaarte, mis lisaks kõlvikutele, teedele ja hoonetele näitasid ka uute talukruntide piire. Oluline on välja tuua, et kruntimõõtmine oli pikaajaline protsess ning ka 19. sajandi lõpust ja isegi 20. sajandi algusest võib leida mõisakaarte, kust talupiirid puuduvad. Kaarte hoiustatakse Rahvusarhiivis ning teave nende kohta on koondatud Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemi (<http://www.ra.ee/kaardid/>).

Esimese Eesti Vabariigi aegse olukorra jälgimiseks olid sobilikud alljärgnevad kaardimaterjalid:

- **Eesti Vabariigi aegsete asunduste kaardid (1918-1939).** Tegu on kaartidega, mis kujutavad vabariigiaegsete asundustalude väljamõõtmist endistele mõisamaadele. Märkimisväärne osa asunduskaartidest on joonitud varasemate, tsaariajast pärinevate mõisakaartide peale, ent endistele soistele ja metsastele aladele rajatud uudismaa-asunduste kohta on sageli koostatud ka eraldi asunduskaardid. Kaarte hoiustatakse Rahvusarhiivis ning teave nende kohta on koondatud Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemi (<http://www.ra.ee/kaardid/>).
- **Eesti Vabariigi skeemiline katastrikaart (1931-1944).** Tegu on mõõtkavas 1:10 000 kaardiga, mis pidi hõlmama kogu Eesti territooriumi ning mille eesmärgiks oli kujutada ühistel alustel kõiki krundipiire. Kuigi kaardi koostamine jäi okupatsiooni tõttu pooleli ning osa Valga vallast ei ole kaardiga kaetud, on tegu tänuväärse materjaliga, mille abil on võimalik tuvastada nii tsaariaegseid kui I Vabariigi perioodil lisandunud krundistruktuuri elemente. Kaardilehti hoiustatakse eraldi Rahvusarhiivis, ent Maa-ameti geoportaali ajalooliste kaartide rakenduses (<https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline>) on kaart kättesaadav ka digiteeritud ja koordinaatidega seotud kujul.
- **ENSVL-i fotoplaanid (1942-1991).** Tegu on mõõtkavas 1:10 000 kaartidega, mis joonistati üles ortofotode põhjal. 1940. aastatest pärinevad fotoplaanid ei kajasta küll krundipiire, ent annavad väga hea ülevaate hoonete ja teede olemasolust ning maakasutusmustrist vahetult Eesti Vabariigi lõpu järgsel perioodil ehk ajal, mil Nõukogude Liidu ümberkorraldused ei olnud veel jõudnud asundusaegset maastikku oluliselt muuta.

Fotoplaanid on kättesaadavad Maa-ameti ajalooliste-kaartide rakenduses (<https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline>) digiteeritud kujul.

Tänapäevase olukorra jälgimiseks olid sobilikud alljärgnevad kaardimaterjalid:

- **Tänapäevane ortofoto ja põhikaart.** Kättesaadavad Maa-ameti geoportaalil (<https://geoportaal.maaamet.ee/>).

Täiendavate sisendandmetena kasutati infot pärandkultuuriobjektide kohta ning Valga valla maakonnaplaneeringu väärtuslike maastike¹⁰ ja Karula¹¹, Taheva¹², Tõlliste¹³ ja Öru¹⁴ valla üldplaneeringute miljööväärtuslike alade kihte. Kõik eelnimetatud infokogumid, kuhu on koondunud erinevad miljööväärtustega haakuvad väärtused töötati läbi nii uuringu eeltööna kui hilisemas etapis, et võrrelda uuringus leitud miljööväärtuseid olemasolevate väärtustega.

2.3.3 Metoodika

2.3.3.1 Külade kvalitatiivse analüüsi teostamine

Valga valla hajaasustuse miljööväärtuste väljaselgitamiseks viidi läbi kvalitatiivne analüüs iga valla 48 küla kohta. Esimeses järjekorras koondati „Eesti kohanimeramatule“¹⁵ ja Maa-ameti ajalooliste kaartide rakenduse¹⁶ ajaloolist haldusjaotust kirjeldavatele kaardikihtidele tuginedes kokku lühiülevaade iga küla üldisest ajaloolisest kujunemisest ning seda suunanud olulisematest sündmustest. Lisaks koostati ülevaade sellest, millised olemasolevad väärtuslikud maastikud ja miljööväärtuslikud alad, pärandkultuuri objektid ja kultuurimälestised küla territooriumile jäävad.

Järgmiseks külade analüüsi etapiks oli konkreetse küla kohta kättesaadavate ajalooliste kaardimaterjalide kokku kogumine ja sorteerimine. Kaartide otsing toimus nii koha- kui nimepõhiselt (sh kõik „Eesti kohanimeramatu“ järgsed ajaloolised nimekujud) Rahvusarhiivi

¹⁰ „Valga maakonnaplaneeringu 2030+ teemaplaneering „Asustust ja maakasutus suunavad keskkonnatingimused““.

¹¹ „Karula valla üldplaneering“.

¹² „Taheva valla üldplaneering“.

¹³ „Tõlliste valla üldplaneering“.

¹⁴ „Öru valla üldplaneering“.

¹⁵ Kallasmaa, Päll, ja Eesti Keele Instituut, *Eesti kohanimeramat.*

¹⁶ Maa-ameti ajalooliste kaartide rakendus. 2020. Kättesaadav: <https://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardirakendused/Ajaloolised-kaardid/Ajalooliste-kaartide-rakenduse-kirjeldus-p157.html>

kaartide infosüsteemis¹⁷ ning koordinaatide põhisel Maa-ameti geoportaali ajalooliste kaartide rakenduses¹⁸.

Analüüsis kasutatavate kaartide valikukriteeriumi oluliseks komponendiks oli nende digitaalne kättesaadavus, kuivõrd käesoleva uuringu ajaraam ei oleks võimaldanud täiendavate arhiiviuuringute läbiviimist. Kuigi see tähendas, et osade külade puhul ei olnud võimalik leida kogu küla territooriumi katvaid kaarte kõigist huvipakkuvatest ajalooperioodidest, siis erinevate hilisemate kaardimaterjalide, samuti talukohtade ajaloolist kujunemist kirjeldava andmekihi toel oli võimalik kõikide külade ajaloolise struktuuri ülesehitusest konstrueerida piisavalt tõepärane ülevaade.

Ajaloolistel kaartidel kujutatud plaanistruktuuri võrreldi seejärel kaasaegse olukorraga, võttes aluseks tänapäevane põhikaart ja ortofoto ning uuringu I etapis koostatud talukohtade ajaloolist säilivust kirjeldav andmemudel. Vajadusel korregeeriti andmemudelis üksikute talukohtade ajaloolist kuuluvust kaardianalüüsi käigus leitud andmete alusel.

Kokkuvõtvalt hinnati iga küla kohta:

- Tsaariaegsete talukohtade algupärane arv ning kaasaegne säilivus
- Esimese Vabariigi aegsete talukohtade algupärane arv ning kaasaegne säilivus
- Tsaariajast pärinevate plaanistruktuuri elementide tänane säilivus
- Esimese Vabariigi perioodist pärinevate plaanistruktuuri elementide tänane säilivus
- Maastiku avatud-suletud alade osakaalu ja kõlvikujaotuse mosaiiksus 1940. aastate (Eesti Vabariigi ja sh väiketalumajapidamisel põhineva põllumajandusliku tootmise lõpuperioodi) ja tänapäeva võrdluses.

Talukohtade säilivust kirjeldati läbi statistiliste näitajate, teistele hinnangukriteeriumitele anti kaardiandmete võrdluse ja vaatluse tulemustest lähtuv subjektiivne hinnang (joonis 7).

¹⁷ Rahvusarhiivi kaartide infosüsteem. 2020. Kättesaadav: <http://www.ra.ee/kaardid/index.php/et>

¹⁸ Maa-ameti ajalooliste kaartide rakendus. 2020. Kättesaadav: <https://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardirakendused/Ajaloolised-kaardid/Ajalooliste-kaartide-rakenduse-kirjeldus-p157.html>

2.3.3.2 Potentsiaalselt miljööväärtuslike alade hindamise alus

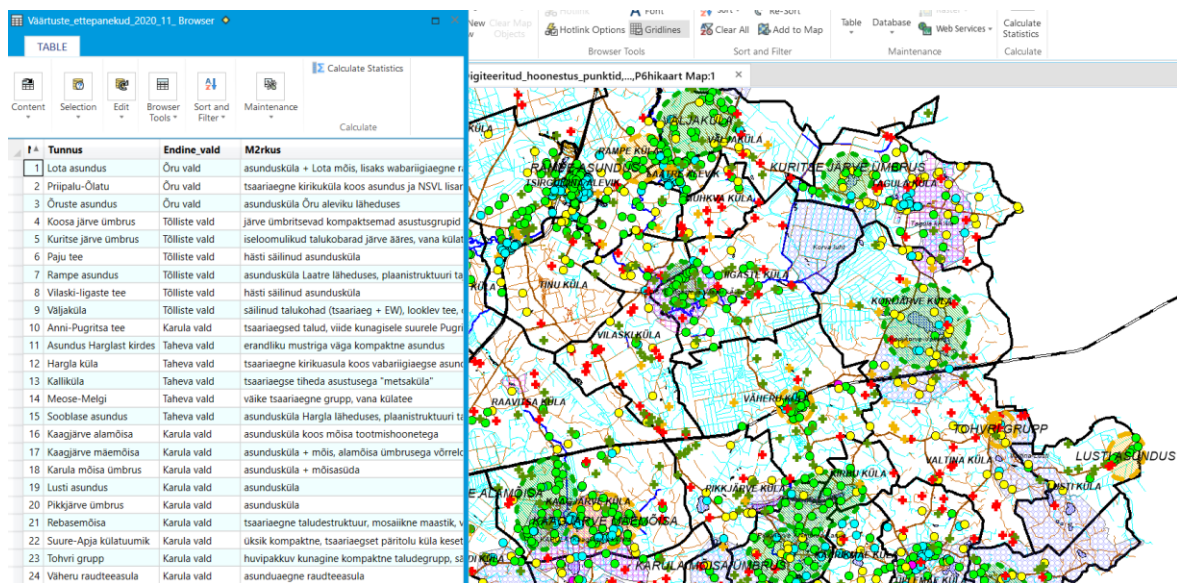
Külade kvalitatiivse analüüsi järgmises etapis varustati kõik külad leitud väärtuste (säilinud talukohad, säilinud plaanistruktuur sh säilinud maastikustruktuur) esinemise alusel koondhinnanguga skaalal „pigem väärtuslikud – potentsiaalselt väärtuslikud – pigem mitteväärtuslikud“ (**Tabel 3**. Väljavõte külade väärtuste maatriksist **Tabel 3**).

Tabel 3. Väljavõte külade väärtuste maatriksist

KÜLA	Säilinud talukohad tüübi järgi							VÄÄRTUS-HINNANG	Plaanistruktuuri säilivuse hinnang				
	TÜÜP 1	TÜÜP 2	TÜÜP 3	TÜÜP 4	TÜÜP 5	TÜÜP 6	TÜÜP 7		Pre 1919 TALUD	Pre 1919 PLAANI-STRUKT.	EW TALUD	EW PLAANI-STRUKT.	KÕLVIKUD 1940 vs kaasaeg
Hargla	19	61	27	3	6	8	12	Pigem väärtuslik	+ 65%	+/-	+ 83%	+/-	+/-
Iigaste	7	31	4		2	9	20	Potentsiaalselt väärtuslik	vähe 26%	0	+ 60%	+/-	+/-
Jaanikese	100	9	9			4	22	Pigem mitteväärtuslik	+ 69%	0	0 29%	+/-	0

Järgmises etapis jäeti analüüsist välja külad, mille väärtuslikkus oli hinnatud pigem mitteväärtuslikuks (23 küla). Pigem väärtuslike ja potentsiaalselt väärtuslike külade üldterritooriumi lõikes kaardistati sellised kohad, kus erinevad plaanistruktuurilised väärtused olid paremini säilinud, arvestades, et väärtuslikud alad võisid haldusjaotuslikult jaguneda ka mitme küla vahel. Nimetatud konkreetseid alad kanti skemaatiliste piiride abil kaardile ning võrreldi neid seejärel geoinfosüsteemis olemasolevate väärtuslike maastike ja miljööväärtuslike aladega, et välja selgitada kattuvus ja erisused (joonis 8).

Kõigist potentsiaalselt väärtuslikest aladest koostati seejärel tabelkujul nimekiri, kus toodi ära ülevaade nende võimalikest plaanistruktuurist tulenevatest väärtustest ning kokkuvõtte alale eelnevalt määratud väärtuste sisust.

Joonis 7. Geoinfosüsteemi kaart ja tabel kõigi väärtuslike ja potentsiaalselt väärtuslike aladega

Tabel 4. Väljavõtte tabelist, mis kajastab võimalike miljööväärtuslike alade väärtuste kattuvust olemasolevatega

NR	NIMETUS	KÜLAD	VÄÄRTUSED	HINNANGULISE VÄÄRTUSTE KATTUVUS EELNEVAGA
1	Lota asundusküla	Lota	Ajastutüüpilisena filtreeruvad välja Keeni raudteestasula ning osaliselt ka mõisast loodesse jääv asundustalude rühm (pikad kitsad krundid, taluõued teest kaugemal, pikad sirged sissesõiduteed sageli kasealleeodega). Tähelepanuväärne on säilinud asundustalude hulk, samas tsaariaegsetest talukohtadest enamik on kadunud.	ÜP järgi miljööväärtuslik Lota mõis. Uue analüüsi järgi põhjust väärtustada ümbritsevat asundusmaastikku + raudteestasulat, väärtuste sisse on põhjust haarata ka Lota mõis.
2	Priipalu külatuumik	Priipalu	Priipalu küla on hea näide ajaloolisest kirikukülalt, mis on konkreetsete lisandustega edasi arenenud ka esimese vabariigi ning NSVL-i ajal. Eriti ajastutüüpilise struktuuri moodustab koos ümbritseva Õlatu külaga - vaadeldes neid ühise üksusena on vaadeldav nii erinevate aegade kihistustega tihe endine alevik kui seda ümbritsev talumaastik. Õlatu külas on säilinud iseloomulik, Valga vallas suhteliselt harukordne tsaariaegne plaanistruktuur ning maastikumuster, mis kindlasti väärib säilitamist (haarata sisse ka Lugu-Kraavi teest teisel pool ausv Piiri talu). Kahjuks lõpub maastikku küll küla lääneosast läbi lõikav kõrgepingeliin.	Jääb osaliselt ÜP miljööväärtuslikule alale "Priipalu ja Õlatu külad"
	Õlatu tsaariaegne küla	Õlatu		Jääb tervikuna ÜP miljööväärtuslikule alale "Priipalu ja Õlatu külad"

2.3.3.3 Välitööd miljööväärtuslike alade kinnitamiseks

Valga valla miljööväärtuslike alade välja selgitamiseks viidi oktoobris 2020 läbi välitööd. Välitööde aluseks oli võimalike miljööväärtusega alade tabel (**Tabel 4**) ja geoinfosüsteemi kantud skemaatiline kaardikiht (**Joonis 7**). Välitööde käigus sõideti läbi kõik tabelisse kantud alad.

Välitöödel tutvuti alade kohapealse miljöoga ning tehti iga ala kohta märkuseid ja täpsustusi piirkonna tajutava miljöo ja selle oluliste komponentide osas. Välitööde tulemusena moodustus potentsiaalselt väärtuslike alade tabelile lisatulp, kuhu märgiti välitöödel põhinev hinnang, kas ala tuleks lugeda miljööväärtuslikuks või mitte.

Välitööde 37 alast loeti lõpptulemusena miljööväärtuslikuks 25, kusjuures kõik alad, mis liigitati plaanistruktuuri säilivuse alusel kategooriasse „pigem väärtuslik“ loeti ka välitööde alusel väärtuslikuks.

2.4 Uuringu III etapp: miljööväärtuslike alade võimalike kaitse- ja kasutustingimuste välja töötamine

2.4.1 Uuringu III etapi sisu ja läbiviimine

Uuringu III etapi eesmärgiks oli välja tuua II etapis leitud miljööväärtuslike alade olulised plaanistruktuurist tulenevad väärtused, mis mõjutavad paiga miljööd, ning töötada nende põhjal välja alade edasist säilimist toetavad üldised kaitse- ja kasutustingimused ning konkreetsete alade lõikes juhised uute talukohtade rajamise võimaluste kohta.

Uuringu III etapp viidi läbi perioodil november 2020 – märts 2021.

2.4.2 Algandmed

Miljööväärtuslike alade kaitse-kasutustingimuste määramisel oli aluseks uuringu I ja II etapi käigus kogutud andmetabelid ja kaardid.

2.4.3 Metoodika

Kõigi uuringu II etapi tulemusena miljööväärtuslikuks hinnatud alade kohta koostati III etapis ülevaade nende plaanistruktuuri iseloomulikest elementidest. Plaanistruktuuri kirjeldamisel võeti aluseks konkreetse ala kujunemise ajajärgule omane ajastutüüpiline struktuur ning toodi välja, millised sellele perioodile omased elemendid on maastikus tänaseni säilinud. Tüüpilise plaanistruktuuri kirjeldamisel kasutati võimalusel konkreetseid matemaatilisi aluseid nii kruntide kuju ja suuruse, teede struktuuri ning õuede kauguse ja paiknemise osas.

Iga miljööväärtusliku ala iseloomuliku plaanistruktuuri kirjeldamise järgselt töötati välja põhimõtted selle osas, millistel tingimustel võib konkreetse ala lõikes olla võimalik uute talukohtade loomine. Otsuse langetamisel võeti aluseks miljööväärtusliku ala säilinud plaanistruktuuri

ülesehitus, võimalike maha jäetud talukohtade paiknemine, säilinud talukohtade asetus ning ala üldise maastikulise miljöö iseloom (avatud-suletud alad, olulised vaatekoridorid).

Tuginedes miljööväärtusliku ala väärtusliku plaanstruktuuri kirjeldusele täpsustati järgnevalt ala piire geoinfosüsteemi andmemudelis, võttes piiride määramise aluseks kruntide asetus. Alade üldiste kaitse- ja kasutustingimuste määramisel tehti koostööd Valga vallavalitsusega.

2.4.4 Andmemudel

Andmestik asub andmetabelis nimega Miljoovaartuslikud_alad.tab ja samanimelises *shapefile*'is.

3. TULEMUSED

3.1 Üldised ettepanekud kaitse- ja kasutustingimuste osas

1. Uue talukoha rajamiseks on eelistatud käesoleva uuringu I etapi käigus kaardistatud vanad talukohad.
2. Uute talukohtade rajamisel miljööväärtuslikul alal asukohta, mis ei ole varasematel aegadel olnud kasutusel talukohana, tuleb asukohavaliku tegemisel järgida uue talukoha rajamise lubatavust ja konkreetse ala iseloomulikku plaanistruktuuri.
3. Uue talukoha rajamisel või olemasolevale õuealale uue hoone ehitamisel on soovituslik hoonete projekteerimisel järgida miljööalale ajastutüüpilisi ehituslikke traditsioone ja mahte. Projekteerimistingimuste väljastamise aluseks on kaalutusotsus talukoha ehituslike printsiipide ja mahtude kohta. Kui ala kohta ei ole koostatud selget arhitektuurilist inventuuri, on kaalutusotsuse aluseks järgnevad ajaloolistest traditsioonidest tulenevad põhimõtted:
 - a. Traditsioonilisele taluarhitektuurile on üldreeglina omane 1,5 kordne maht ning suhteliselt järsk viilkatus. Üldistatult mõjuvad maastikus uuemana hooned, mille põhiplaani pikkuse ja laiuse suhe on lähemal ruudule (nt. asundusaegsed väiketalud ja nõukogude perioodi ühepereelamud). Vanemate hoonetena mõjuvad maastikel riskülikukujulise põhiplaani ja suure katusemahuga hooned (nt. rehielamud).¹⁹
 - b. Tsaariaegse põlistaludega küla õuealale on omane suur rehielamu, hilisemalt ka taluhäärber. Taluõuele on tüüpiline erinevate funktsioonidega kõrvalhoonete paljusus (6-7 ja rohkemgi). Tsaariaegsetele kehvikute eluasemetele on omased väiksemad hooned.
 - c. Asundusaegse küla taluõuedel on võrreldes tsaariaegsete põlistaludega vähem hooned (tüüpiliselt kuni 3-4), samuti on hooned valdavalt väiksemad. Levinud on esimese vabariigi aegsete maaprojektide²⁰ alusel ehitatud hooned. Uudismaa-asunduste perioodile on sagedased koosehitused (ühe katuse all nii elu- kui ka loomapidamiseks vajalikud ruumid, millest tulenes hoone pikaks venitatud või L-kujuline põhimaht).
4. Olemasolevate hoonete restaureerimisel on soovituslik järgida omaaegseid ehitustraditsioone (ehk eelistada ajalooliseid töövõtteid ja materjale). Tingimuse täitmine eeldab kinnisasja omaniku tahet. Valga Vallavalitsuse arhitekt ja ehitusvaldkonna spetsialistid pakuvad parima lahenduse leidmiseks konsultatsiooni. Ehitusseadustikust tulenevalt viiakse asjakohasel juhul läbi projekteerimistingimuste väljastamise menetlus.

¹⁹ Printsip ei ole kindlasti absoluutne ning kirjeldab üksnes maastikul vaadeldavate hoonemahtude üldist tajutavust. Ilmseks erandiks on siinkohal näiteks väiksemad tsaariaegsed taluhäärberid, mis oma proportsioonide poolest selgelt eristuvad rehielamutest (on reeglina kompaktsemad ja mitte nii pikaks venitatud mahuga). Vastupidiseks erandiks aga näiteks uudismaa-asunduste aegsed koosehitused, kus eluruumidega ühe katuse alla koondati ka loomapidamiseks vajalikud ruumid, mistõttu hoone proportsioonid meenutavad taas pigem pikaks venitatud rehielamu mahtu (ent on rajatud selgelt teistest materjalidest ja rehielamu suure katusealusega võrreldes ka tagasihoidlikumas mahus).

²⁰ *Maaehitusi: valik ART Põllumajanduseliidu Ehitusetalituse väljatöötatud kavandeid. I* (ART Põllumajanduseliit, 1928).

5. Kui alale kavandatav ehitis on olulisel määral teiste mahtudega, kui ajaloolise taluarhitektuuri traditsioonile omane (vt. punkt 3), siis korraldatakse projekteerimistingimuste andmise menetlus avatud menetlusena.
6. Miljööväärtuslikel aladel on valdavateks maakasutuse juhtotstarveteks keskuse maa, väikeelamu maa, põllumajandusmaa või metsmaa. Alal võib maaüksusi võtta kasutusele ka teistel eesmärkidel, kui tegevuse elluviimisega ei lõhuta ala väärtust. Tegevusega kaasnevad mõjud peavad olema hinnatud ja otsus kaalutletud.
7. Miljööväärtuslikele aladele ei rajata taastuenergia tootmiseks mõeldud parke. Lubatud on taastuenergia toomise rajatiste ehitamine oma majapidamise tarbeks, kui ehitis püstitatakse õuealale või selle kõrvale.
8. Detailplaneeringu koostamine alal on kohustuslik, kui ei järgita üldiseid ja ala põhiseid kaitse- ja kasutustingimusi. Selline detailplaneering ei sisalda üldplaneeringu muutmise ettepanekut. Detailplaneeringu eesmärk on eelkõige kokkuleppe sõlmimine tegevuste elluviimiseks miljøöväärtuslikul alal.

LISA. Valik taluarhitektuuri käsitlevaid ülevaateteoseid:

- K. Tihase „Eesti talurahvaarhitektuur“ 1974
- T. Habicht „Rahvapärane arhitektuur“ 1977
- „Maaehitusi : valik ART Põllumajanduseliidu Ehitusetalituse väljatöötatud kavandeid. I“ 1928, kättesaadav: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/92449>
- „20 aastat ehitamist Eestis. 1918-1938“ 1939 (uuesti välja antud 2006)
- H. Pärdi. “XX sajand – murrang Eesti maa-arhitektuuris”, kättesaadav: https://evm.ee/uploads/files/EVM%20toimetised/EVM_toim-1-art3-P%C3%A4rdi.pdf

3.2 Miljööväärtuslike alade määramise ettepanekud

3.2.1 Lota asundusküla

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Lota küla asub Valga valla põhjaosas ning tänase küla territoorium jagunes ajalooliselt Charlottenthali, Keeni ja Vaalu mõisate vahel. Küla nimi on tuletatud Charlottenthali mõisa nimest, mis tekkis aastal 1790. Küla idaosast voolab läbi Laatre jõgi, mille kaldale kunagine mõis rajati. Küla asustus on valdavalt kogunenud küla lõuna- ja lääneosasse kunagise Lota mõisa maadele, mistõttu selges ülekaalus on asundusaegne kihistus.

Ajastutüüpilise külaosana on vaadeldav mõisast loodesse jääv asundustalude rühm (pikad kitsad krundid, taluõued teest kaugemal, pikad sirged sissesõiduteed sageli ääristatud alleedega), mis moodustab koos varasemast ajast pärit Lota mõisa südamega hästi tajutava näite asundusperioodi maastikust. Tähelepanuväärne on ka säilinud asundustalude hulk, samas kui tsaariaegsetest talukohtadest enamik on kadunud.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Taluõede vahekaugus tüüpiliselt 60-120 m, õued valdavalt paigutatud Killinge-Lota maanteest 200 m kaugusele (iseloomulikud pikad sirged sissesõiduteed), üksikud taluõued ka otse tee kõrval. Ajastutüüpilised krundid piklikud riskülikud suurusega ca 6 ha. Maantee ääres avatud alad, kaugemal suletud metsased alad.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Uute talukohtade loomine võimalik eeldusel, et järgitakse säilinud asundustalude printsiipe ehk õued paigutatakse eraldi sissesõiduteedega maanteest kaugemale ning hoonestatud õued ei satu üksteisele liiga lähedale, vaid on ümbritsetud põllumajandusmaastiku kõlvikutega.

3.2.2 Keeni raudteeasula

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Keeni raudteeasula, mis on oma nime saanud Keeni küla ja Keeni mõisa järgi, jääb vahetult Valga ja Otepää valla piirile. Asula on kujunenud ajaloolise Keeni raudteejaama ümber ning liideti Lota külaga 1977. aastal.

Keeni raudteeasula on säilinud I vabariigi ajast pärit kompaktse hoonestatud alana, mis on korrapäraselt planeeritud raudteepeatuse vahetusse lähedusse.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Õuede vahekaugus alla 50 m. Ruudustikuna paigutatud nelinurksed krundid suurusega ca 3500 m²-1 ha.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Võib jätkata olemasoleva struktuuri täiendamist väikeste nelinurksete kruntidega.

3.2.3 Priipalu külatuumik**Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:**

Priipalu küla jääb Valga valla põhjaosasse, Jõhvi-Tartu-Valga maantee äärsele alale. Tihedalt hoonestatud asula, mida 1900. aastal on nimetatud Прийпало-ks, hakkas 19. sajandi lõpul kerkima 1879. aastal Soontaga mõisa maale rajatud õigeusu kiriku ümbrusesse. Kuni 1977. aastani oli Priipalu arvel alevikuna, alles pärast seda nimetati see ümber külaks. Ajaloolise kiriku ümber kujunenud külatuumikus on säilinud nii tsaari-, asundus- kui nõukogudeaegne kihistus, millest igaüks on endist alevikku täiendatud uue kompaktse asustusalaga.

Tegu on hea näitega ajaloolisest kirikukülast, mis on konkreetsete lisandustega edasi arenenud ka esimese vabariigi ning NSVL-i ajal, ent kus on iga perioodi lõikes domineerima jäänud ühepereelamud, mitte suuremad kortermajad. Kuna erinevate perioodide külaosad paiknevad eraldi gruppides, on võimalik jälgida eri ajastute ehitustraditsioone, seda eriti tsaariaegse ja nõukogude aegse kihistuse lõikes. Asundusaegne külaosa, mis küll struktuuriliselt moodustab ühtse grupi, on raskemini jälgitav, kuna puudub keskne teekoridor, mis asundustalude õuesid ühendaks (pooled õued ligipääsetavad Jõhvi-Tartu-Valga maanteelt, pooled väikeselt, kruntide sisse mõõdetud külateelt). Priipalu täiendavaks väärtuseks on selle tiheda alevikutaolise struktuuri kontrast ümbritseva Õlatu külaga, mida iseloomustab hajus tsaariaegne talumaastik.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Tsaariaegse külaosa hooned koondunud Priipalu-Ratniku ja Priipalu-Noorkõivu teede äärde ning paiknevad katkematult üksteise kõrval. Asundusaegne külaosa paikneb keskuse loodeosas, eluhooned on paigutatud ca 30 m vahedega. Nõukogudeaegne külaosa asub kompaktse grupina kirikust läänes, eluhooned ca 30 m vahedega. Kõige väiksemad krundid tsaariaegsel kihistusel (alates 2000 m²), ülejäänud külaosas valdavaks 5000 m²-1 ha, kusjuures kõige suuremad on reeglina vanade, aja jooksul asula sisse jäänud talusüdamete krundid.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Soodustada tuleks ajalooliste maha jäetud talukohtade taastamist, ent arvestades küla ülesehitust (kus igast eraldi tajutavast ajalooperioodist on ette näidata konkreetse ruumipaigutusega uus asum), on mõeldav ka uue, kaasaegse struktuuriga elamuarenduspiirkonna rajamine, mis eelistatult võiks samuti teiste ajastu kihistustest selgepiirilisel eristuda.

3.2.4 Õlatu tsaariaegne küla

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Õlatu asub Valga valla kirdenurgas ning ajalooliselt on küla territoorium kuulunud Vaalu, Kuigatsi ja Soontaga mõisatele. Tegu on vana põliskülaga, mille esmamainimine jääb juba 15. sajandisse (1452 Ollette) ning kus ka tänapäeval on valdavaks tsaariaegne asustus. Küla idaosast voolab läbi Kuigatsi oja.

Õlatu külas on säilinud iseloomulik, Valga vallas suhteliselt harukordne tsaariaegne plaanistruktuur (talud ühed koondunud suhteliselt korrapäraselt ja võrdsetel kaugustel külateest, talumaad piklike siiludena) ning maastikumuster (kõrgemal põllumaad, ojaäärsetel aladel heinamaad), mis kindlasti väärib säilitamist. Lisaks moodustab Õlatu sümpaatse kontrasti selle vahetus läheduses asuva Priipalu külatuumikuga. Maastikulist miljööd lõhub kahjuks küla lääneosast läbi lõikav kõrgepingeliin.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Talud ühed asuvad regulaarselt teede ääres (Priipalu-Ratniku teest pigem läänes, Priipalu-Noorkõivu teest pigem idas). Ühe omavaheline vahekaugus reeglina 250 m (erandlikult 120 m), kaugus teest ca 60-90 m. Ajastuomased krundid on asunud kahel pool teid, olnud suuremad kui 20 ha (kuni 50 ha ja peale) ning pikliku ida-lääne suunalise ristküliku kujulised. Kuigatsi oja ääres on ajalooliselt asunud heinamaad.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Soodustada ajalooliste maha jäetud talukohtade taastamist. Priipalu-Ratniku ja Priipalu-Noorkõivu teede vahelisele jäävale alale ei ole küll soovitatav päris uusi talukohti ette näha (kuivõrd ajalooliselt on tegu olnud avatud põllumajandusmaastikuga), ent kui vajadus selleks tekib, siis eelistada nende paigutamist ajalooliste printsiipide alusel ehk teest ca 60-90 m kaugusele ja teineteise suhtes hajutatult, säilitamaks ühe ümber avatud põllumajanduskõlvikud.

3.2.5 Õruste asundus

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Õruste küla paikneb Valga valla põhjaosas, jäädes Õru alevikust lõunasse. Ajalooliselt on enamik külast kuulunud Laatre mõisale, ent väike osa on jagunenud ka Lota ja Sangaste mõisate vahel. Küla keskosas on asunud Õru karjamõis, küla lõunaosas Mõneku karjamõis, mille ümbrusesse on esimese vabariigi perioodil kerkinud asundustalusid. Asundustalude kihistus, iseäranis talukohtade mõttes, on küla keskosas suhteliselt hästi säilinud.

Küla olulisemaks väärtuseks on asundusaegne taludevõrgustik küla keskosas. Maastiku tajumist raskendab asjaolu, et taluasemed paiknevad teest kaugel ning iseäranis Õruste-Laatre tee ääres on maastik väga lage, täiendavalt on kunagise asundusküla territooriumile paigutunud mõningad NSVL-i aegsed kolhoosiehitised. Ala üldiseks plussiks Õru aleviku lähedus.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Talude õued on koondunud Õruste-Laatre teest põhja suunas ning kahele poole Mudaoja teed ja paiknevad teedest valdavalt kaugemal, 150-500 m sirgete sissesõiduteede otsas. Taluõuede omavaheline vahekaugus on ebaühtlane ning varieerub 200-500 m vahel. Ajaloolised krundid 15 ha kuni isegi üle 20 ha suurusel, pikaks venitatud ristiküliku kujulised ning asunud kahel pool teed. Põhja- ja lõunapoolse asundusküla osa vahele jääb Mudaoja, mille ääres nii ajalooliselt kui tänapäeval on vaheldunud suletud-avatud alad (luhaheinamaad).

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Uute talukohtade loomine võimalik eeldusel, et järgitakse säilinud asundustalude printsiipe ehk hoonestatud õued ei tohiks sattuda üksteisele liiga lähedale, vaid peavad olema ümbritsetud põllumajandusmaastiku kõlvikutega. Õruste-Laatre tee äärse asundusküla osas jätkata mustrit, kus õued paiknevad teest kaugemal ning nendeni juhatab eraldi sirge sissesõidutee. Mudaojast põhja jääva asundusküla juures võib uute taluõuede paiknemisel tee suhtes olla vabam.

3.2.6 Koosa järve ümbrus

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Koosa järv asub Korijärve küla territooriumil, mis omakorda jääb Valga valla läänepiirile ja on ajalooliselt kuulunud Sangaste mõisa koosseisu. Küla esmamainimine on Korrigerwe nimekujul fikseeritud aastal 1582 ning oma nime ongi küla saanud samanimelisest järvest, mida täna tuntakse Koosa järve nime all. Ka valdav osa küla hoonestusest on nii ajalooliselt kui ka kaasajal koondunud

järve ümbritsevatele aladele küla keskosas. Küla lääne- ja idapoolsed alad on kaetud metsaste ja soiste aladega.

Järve ümbruses on säilinud rohkelt tsaariaegseid (aga ka hilisemaid) talukohti, mis paiknevad iseloomulikult käänulise tee läheduses ja moodustavad omaette väiksemaid gruppe. Kuigi ajalooline krundistruktuur on muutunud, on järve ümbruses suhteliselt hästi säilinud maastiku mosaiiksus, ajaloolised talukohad ning teedevõrgustik.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Taluõed koondunud kobaratesse, kus õuede vahekaugus varieerub 100-200 m vahel, gruppide vahel suuremad hoonestamata alad (500 m - 1,5 km). Taluõed paiknevad kahel pool käänulist teed, mis lõikab ka otse läbi hoonestatud õuede. Ajaloolised krundid olnud väga suured (üle 50 ha). Maastikuliselt suletud alad on nii ajalooliselt kui tänapäeval paiknenud järve lõunakaldal vahetult vee läheduses ning põhjakaldal ositi järvest kaugemal.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Eelistada vanade tsaariaegsete talukohtade taastamist. Uute talukohtade loomisel mitte paigutada neid hajutatult ja ühekaupa ümbritsevasse maastikku, vaid järgida mustrit, kus mõnesaja meetri raadiuses üksteise kõrval asuvaid taluõuesid ümbritsevad suuremad põllumajanduslikud ja looduslikud alad. Uute taluõuede asetusel eelistada käänulise külavahetee kõrvale jäävaid alasid.

3.2.7 Kuritse järve ümbrus

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõtte säilinud väärtustest:

Kuritse järv paikneb Tagula külas, mis omakorda asub Valga valla läänepiiril ning on ajalooliselt kuulunud Sangaste mõisale. Tagula on sealjuures olnud üks väheseid Sangaste mõisa külasid, mis jäi mõisasüdame poolt vaadates teisele poole Väikest-Emajõe ja Korva niitu (sellele viitab ka küla nimekuju etümoloogia, mis lähtub sõnast taga- või tagune). Küla esmamainimine jääb 16. sajandisse (1582 Thagahalo) ning mõisaajal on tegu olnud "kubjakülaga", mida iseloomustas Valga valla suurte hajusate taludega maastiku kontekstis suhteliselt eripalgeline ülesehitus, kus renditalud olid koondunud 2-3 kaupa tihedateks kobarateks, mille ümber paiknesid vastavate talude põllumaad. Nõukogude perioodil tegutses külas Laatre sovhoosi Tagula osakond.

Kahjuks on ajaloolised talukobarad Tagula küla territooriumi lõikes tänaseks päevaks suhteliselt halvasti säilinud. Miljööväärtuslikuna saab siiski käsitleda Kuritse järve äärset ala ning kuigi ka järveäärsete talude krundistruktuuri tänane säilivus on pigem kehv ning selle jälgimine maastikus Kuritse-Pelsi teest teisele poole jäävate suurte põllukõlvikute tõttu praktiliselt võimatu, toetab

Kuritse järve äärse tsaariaegse külamiljöö tajumist säilinud käänuline külavahetee ning suhteliselt tihedalt säilinud taluõuede asetus.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Iseloomulik struktuur on loetav järve põhja- ja läänekaldal, ennekõike tihedalt paiknevate taluõuede ja käänulise külavahetee osas. Taluõued paiknevad üksteisest 50-100 m vahedega ning asuvad valdavalt Kuritse-Pelsi teest järve pool. Ajalooliselt on tüüpiliseks olnud suured krundid (üle 30 ha), mis on tänaseks pigem killustunud mitmeks tükiks. Maastikuliselt on suletud alad ja taluõued asunud järve kaldaalal (järvest 50-100 m), järvest kaugemal, iseäranis teisel pool järve ümbritsevat teed on paiknenud avatud põllumajandusmaastik. Järvest kaugemal osaliselt jälgitavad kunagised tihedamad talukobarad (kus osad talud võivad küll olla maha jäetud) koos neid ümbritseva avatud põllumajandusmaastikuga.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Uute talukohtade loomisel võib jätkata välja kujunenud mustrit ka järve idakaldal ehk näha ette uued talukohad külavahetee ja järve vahele ning üksteisest ca 50-100 m kaugusele. Järvest kaugemal arvestada kunagist alale tüüpilist struktuuri, kus 2-3 kaupa tihedalt paiknevate õuede ümber jäid suuremad avatud põllumajandusmaastikuga alad.

3.2.8 Paju tee

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Paju küla asub Valga linnast põhja suunas, endiste Paju ja Kaagjärve mõisa maadel. Küla keskele jääb Paju mõisa süda, mille esmamainimine jääb 1689. aastasse (Gros-Hoff i Lude) ning mis 1748. aastal eraldati Lätis asuvast Luke mõisast. Kuna tegu on mõisasüdame ümber kujunenud külaga, annab seal selgelt tooni asundusaegse kihistus, tsaariaegseid talusid on üksikuid ja need paiknevad hajusalt.

Küla keskosas on säilinud ajastuomane asundusküla kihistus. Iseäranis iseloomulik on taluõuede paigutus, ent teatud piirini on jälgitav ka plaanistruktuur (sh pikad sissesõiduteed) ning ka mosaiikne maakasutusmuster. Asundusaegse kihistuse lugemist toetab asundusküla läbiv mõisaallee ning säilinud Paju mõisasüda, mis loovad selge seose kunagise mõisamaastikuga.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Asundustalude õued kahel pool Paju teed: põhja pool vahetult tee kõrval, lõuna pool valdavalt teest olulise tagasiastega (200-400 m, kusjuures sissesõiduteed on pikad ja sirged). Taluõuede omavaheline vahekaugus ca 100-200 m. Säilinud mõisaallee. Krundid olnud erikujulised, osalt pikad

ja kitsad, osalt ebaregulaarsed, suurused varieerunud 4-17 ha. Ajalooliselt iseloomulik avatud maastik, lõunas jõe ääres asunud luhahainamaad.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Kõige olulisem on säilitada olukord, kus Paju teelt on vaadeldav sellest lõunasse jääv asundustalude grupp. See tähendab, et uute talukohtade loomisel ei tohi neid vaateid sulgeda ning jätkama peaks välja kujunenud taluõuede paiknemise joont.

3.2.9 Rampe asundus

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Rampe küla asub Valga valla põhjaosas ning jääb Tsirguliina ja Laatre aleviku vahele. Rampe nimekuju tuleneb vanast kõrtsist (1796 Rampa). Külaterritoorium on ajalooliselt kuulunud Laatre mõisale, küla keskosasse jääb ajalooline Rampe karjamõis, mis kujunes välja 19. sajandi lõpuks ning võttis üle kunagise kõrtsi nime. 1920. aastatel kerkis küla maadele asundus. Küla lääneosast voolab läbi Laatre jõgi, ajalooline Laatre mõis jääb külapiirist vahetult itta.

Huvipakkuv on väga rikas asundusaegne kihistus (nii säilinud talukohad kui krundid), mis Tsirguliina ja Laatre aleviku vahele moodustab hajaasustatud piirkonna. Maastiku loetavust segab oluliselt muutunud maastikustruktuur, kus ajalooline mosaiikne maakasutus on asendunud ühetaoliste suurte põldudega, ent piirkonna arengupotentsiaal on seotud alevike lähedusega ning soovi korral saab ala edasist arengut suunata just läbi asundusaegse kihistuse.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Taluõed vahetult teede ääres, mõlemal pool teed, õuede vahekaugus ca 150 m. Asunduskrundid tüüpiliselt ristkülikukujulised, ca 10 ha suurused. Asundusküla osas maastik olnud avatud, eristub maastikuliselt suletud kalmistuala.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Uute talukohtade loomine võimalik eeldusel, et järgitakse säilinud asundustalude printsiipe ehk hoonestatud õued ei tohiks sattuda üksteisele liiga lähedale, vaid on ümbritsetud põllumajandusmaastiku kõlvikutega. Uued talukohad peaksid teede suhtes paiknema regulaarselt ehk teest ja üksteisest võrdsetel kaugustel.

3.2.10 Vilaski-ligaste tee

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Esimesed andmed ligaste mõisast pärinevad aastast 1581. Ajalooliselt on mõisasüda kuulunud Sangaste kihelkonda, talumaad Karula kihelkonda. Enamik küla tänaseni säilinud asustusest pärineb I Eesti Vabariigi perioodist ning on seotud endise ligaste mõisa maadele 1920ndatel rajatud asundusega.

Väärtuslikuks on põhjust lugeda küla lääneosasse, kunagisest mõisasüdamest vahetult loodesse Vilaski-ligaste tee ümbrusesse jääv asundusküla osa, kus on säilinud üsna hästi tajutav kompaktne asundusmaastik. ligaste mõisasüda, mis toetaks asundusmaastiku loetavust, ei ole kahjuks säilinud.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Taluõed on koondunud üksteise kõrvale ning paiknevad teineteise suhtes ca 80-150 m vahedega. Ajaloolise tee asetus on muutunud (varasemalt on põhjapoolne taludekobar asunud eraldi tee servas, lõunapoolne taludekobar teest osalise tagasiastega), nii et kaasajal paiknevad taluõued vahetult tee ääres. Kruntide tüüpiline suurus ca 6-8 ha, osaliselt korrapärase pikliku risküliku, osaliselt ebaregulaarse kujuga. Ajalooliselt on maastik olnud avatud, ent piirnenud põhjast suurema metsamassiiviga. Tänapäeval suletud alasid mõnevõrra rohkem.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Uute talukohtade loomine võimalik eeldusel, et nad jätkavad asundustalude üksteise suhtes regulaarset õuede asetust ning on ümbritsetud põllumajanduskõlvikutega.

3.2.11 Väljaküla

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Väljaküla jääb Valga valla idapiirile ning selle territoorium on ajalooliselt jaotunud Sangaste ja Laatre mõisate vahel. Küla esmamainimine jääb Laatre mõisa (Fölk) järgi nimekujule Felcks By (1684), 18. sajandi lõpust pärineb tänasele nimekujule sarnasem Wölla (1796). Kuna ajalooliselt on Väljakülas asunud Laatre mõisa südamik (tänasel päeval Laatre alevikus) ning suure külast moodustasid mõisamaad, on asundusperioodil Väljakülla rajatud suhteliselt palju asundustalusid.

Külas on tajutavad väärtused tänu säilinud talukohtadele (nii tsaariaegsed kui asundusaegsed), plaanistruktuuri elementidele (läbi küla looklev tee, osaliselt säilinud algupärased krundid) kui ka osalisele maastikumosaikusele (eriti Valli Soo ja Kikkamäe juures).

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Küla edelaosas, jõe ääres asub kolmest talust koosnev taludekobar, kus õuede vahe ca 100 m. Kruntide kuju on ajalooliselt olnud regulaarne ja riskülikukujuline, suurus ca 12 ha ning need on ulatunud ka teisele poole Laatre-Kuiksilla teed. Talude vahekaugus ülejäänud külas varieerub 100-250 m vahel. Taluõued paiknevad mõlemal pool Laatre-Kuiksilla teed ning on osaliselt teest tagasiastega (100-200 m), osaliselt otse tee kõrval. Kruntide kuju on valdavalt olnud ebaregulaarne. Küla keskele jääb väike asundustalude rühm eraldi väikese tee ääres (3 talu säilinud, 1 maha jäetud), kus asundusaegne krundistruktuur on hästi säilinud algsetes piirides (krundid 10-14 ha). Suurem suletud maastikuosa asub Valli soo ümber. Lõiguti jääb suletud alasid ka küla loode- ja kirdeosasse, ent valdavalt domineerib avatud põllumajandusmaastik.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Kuna küla plaanistruktuur on suhteliselt varieeruv, on võimalik uusi talukohti ette näha küllalt vabade printsiipide alusel. Oluline on siiski kinni pidada põhimõttest, et taluõued ei tohiks sattuda üksteisele liiga lähedale ning nende ümber peaks jääma põllumajandusmaastik. Eelistatult võiks uusi talukohti rajada Laatre-Kuiksilla tee lähedusse, mitte hajutatult senistele avatud aladele.

3.2.12 Anni-Pugritsa tee**Ajalooline ülevaade ja kokkuvõtte säilinud väärtustest:**

Pugritsa küla asub Valga valla keskosas ning piirneb osaliselt Läti Vabariigiga. Küla maad on ajalooliselt kuulunud Kaagjärve mõisale ning külanime esmamainimine jääb talurühma nime all aastasse 1627 (Pocklitz Andres), varasemalt on küla tuntud ka Lätiküla nime all (1582 Latykilla). Külas on ajalooliselt eksisteerinud suhteliselt ühtlane tsaariaegsete hajatalude võrgustik, mida on asundusperioodil üksikute uute talukohtadega täiendatud. Tänapäevaks on suur osa kunagisest hoonestusest kadunud.

Pugritsa küla on hea näide kunagisest võimsate hajataludega tsaariaegsest külast. Kahjuks on plaanistruktuur säilinud paremini seal, kus talukohad ise on kadunud. Siiski võib väärtuslikuks lugeda Anni-Pugritsa tee äärde jäävat tsaariaegsete talude gruppi, kus on alles talukohad, vana tee ning mosaiikne maastik. Ajastutüüpiline krundistruktuur on kahjuks kadunud.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Taluõued kahel pool teed väikese tagasiastega (70-100 m), õuede vahekaugused ca 200-250 m. Ajalooline krundistruktuur on olnud tsaariaegsetele suurtele taludele tüüpiliselt väga

ebaregulaarne. Maastik nii ajalooliselt kui kaasajal väga mosaiikne, vahelduvate avatud-suletud aladega, kus ei moodustu suuri põllumassiive.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Soovitav on konkreetse tsaariajast säilinud asustusgrupi osas uusi talukohti mitte ette näha, kuivõrd ümbruskonnas on rohkelt tsaariaegseid mahajäetud talukohti, mille taastamine aitaks asustusstruktuuriliselt ennistada kunagist võimsate hajataludega küla.

3.2.13 Asundus Harglast kirdes

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Tegu on kompaktse asundusgrupiga, mis jääb ajaloolisest Hargla kirikuasula keskusest kirdesse. Hargla kiire areng algas 19. sajandil seoses neogooti stiilis maakiriku kerkimist. Juba tsaariajal püstitati Harglat läbiva peatee äärde mitmeid linlikke hooneid. I Vabariigi ajal, mil Harglast sai alevik, jätkas piirkonna asustus tihenemist ja täienemist ning samast perioodist pärineb ka nimetatud asundusgrupp.

Hargla keskusest kirdesse jääv asunduskompleks on väärtuslik ennekõike oma kompaktsuse tõttu, millisena ta Valga valla kontekstis selgelt teistest eristub.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Õued paiknevad kompaktselt ja regulaarselt kahel pool sirget teed, elumajade vahekaugused ca 50-70 m. Õued valdavalt otse tee ääres. Krundid regulaarsed, suurus sõltub sellest, kas täna sel krundil on juures maatulundusmaa (sel juhul ca 4 ha) või ainult õueala (3000 m² - 1 ha). Maastiku põllumajanduslik kihistus pole küla miljöö osas iseloomulik, oluline hoonestatud grupi loetavus, kus domineerivad suhteliselt väikesed, viilkatuste ja valdavalt puitlaudisega elamud.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Tegu on väga ilmekalt ja ajastutüüpiliselt säilinud asumiga, mida ei ole soovitatav uute lisandustega täiendada.

3.2.14 Hargla küla

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Esimesed andmed Hargla kohta pärinevad aastast 1688 (varasemalt tuntud kui Taheva küla). Tegu on ka Vana-Võrumaa kõige noorema kihelkonnaga, kuhu 19. sajandi I veerandil kerkis tänane neogooti stiilis maakirik. Samal perioodil hakkas ka kirikuasula jõudsalt arenema, millest annavad

tunnistust tänini säilinud linlikud tsaariaegsed hooned Harglat läbiva peatee ääres. Tänase küla maad on ajalooliselt kuulunud Taheva mõisa ja Hargla kirikumõisa alla. Esimese vabariigi perioodil oli Hargla alevik, millest lähtub selle linlik krundistruktuur ning oluline asundusaegne kihistus. Nõukogude perioodil tegutses Harglas kolhoos ning sellest perioodist on ajaloolise kirikumõisa tuumikus mitmeid individuaal- ja korterelamuid. Iseäranis huvipakkuv on, et Hargla kirikumõisa juures asub üks väheseid kohti, kus jõuti väikeses mahus läbi viia niinimetatud "sotsialistlike külade loomise kampaaniat", mille käigus veeti hajatalusid kokku tihedaks kompaktses külaks.

Väärtuslik Hargla kiriku ümbruse ajalooline tsaariaegse kirikuasula ning asundusperioodi aleviku kihistus, lisaks on huvipakkuv ka NSVL-i ajal kampaania korras kokku veetud vanade taluhoonete grupp. Kompaktsel ajaloolisel asulakeskusele lisab väärtust seda ümbritsev ajalooline talumaastik. Selle tähelepanuväärsemateks osadeks on säilinud tsaariaegsed taluõued keskusest põhjas ning väga hästi säilinud plaanistruktuuriga ajaloolised talud keskusest vahetult läänes.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Tsaariaegne osa endisest alevikust koondunud Võru-Mõniste Valga tee äärde, asunduskihistus on osaliselt jätkanud tsaariaegset teeäärset mustrit, osaliselt laiinenud regulaarsete nelinurksete kruntidega ajaloolisest maanteest lõunasse Mustjõe poole. Nõukogudeaegne külaosa koondunud kirikumõisa juurde. Kruntide suurus läbi kogu aleviku ja erinevate kihistuste lõikes ca 3000-8000 m². Külakeskust ümbritsev avaram ala on oluline kontrasti loomiseks tiheasustuse ja hajusa talumaastiku vahel. Konkreetsemalt saab välja tuua Hargla keskusest vahetult läände jäävad vanad, tee äärde koondunud õuedega talud (üksteisest ca 250 m kaugusel), kus ajalooline krundistruktuur on väga hästi säilinud iseloomulike pikkade ebakorrapärase siiludena (eriti tähelepanuväärne, et sama toponüümiga krundid on säilinud mõlemal pool maanteed) ning jõepoolses osas on hästi jälgitav ka maastiku mosaiiksus.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Vajadusel võib endist alevikku täiendada uute linlike kruntidega. Keskusalast läände jääva talumaastiku osas pole uute talukohtade loomine soovitatav – eelistatult võtta kasutusele üksikud maha jäetud talukohad.

3.2.15 Kalliküla

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Kalliküla, mis asub Valga valla kaguosa, on asustatud punktina väga vana – seda on nimekujul Cally dokumenteeritud juba aastal 1386. 17. sajandi revisjoni andmetel oli küla küll tühi, ent tsaariaja

jooksul küla taasasustati. Tänapäeva küla territoorium kuulus alates 19. sajandist suuremas osas Taheva mõisa alla, ent küla lääneosa jääb ka kunagise Hageri kirikumõisa territooriumile. Külaasustus on koondunud küla keskosasse ja Mustjõe paremkaldale. Mustjõe vasakkaldal talud täielikult puuduvad.

Väärtuslikuks lugeda Mustjõe äärde jääv tsaariaegne külaskihistus nii talukohtade asetuse, mosaiikse krundistruktuuri kui tiheda teedevõrgu alusel. Iseäranis ilmekalt on sealjuures säilinud küla lääneosasse jääv taludegrupp, kus on väga hästi loetavad ajalooliste talukohtade asetus, krundistruktuur ning ka mosaiikne maastik.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Külale on väga iseloomulikuks tihe ja looklev teedevõrk ning rohkete hoonetega taluõued, mis paiknevad ebaregulaarselt mõlemal pool teid. Eristatavad on valdavalt 2-3 talu suurused grupid, kus taluõued on vahetult üksteise kõrval või läheduses (eluhoonete vahedega ca 80-100), mille vahele omakorda jääb suurem hoonestamata ala (ca 200 m ulatuses). Krundistruktuur on ebaregulaarne, ent pole säilinud ajastutüüpiliselt algsetes piirides. Maastikuliselt on alale iseloomulik suur avatud-suletud alade vaheldumine, mistõttu küla ei ole ühtse asustusgrupina ja ühe korraga vaadeldav, vaid avaneb mööda külavaheteed liikudes lõiguti. Avaramateks küla territooriumile jäävateks avatud aladeks on jõeäärsed luhaniidud.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Eelistada maha jäetud taluasemete (nii tsaari- kui asundusaegsete) taastamist. Uute talukohtade loomine võimalik eeldusel, et järgitakse põhimõtet, kus taluõued on koondunud paari-kolmekaupa hajusatesse kobaratesse, mille ümber jääb suurem asustamata ala.

3.2.16 Meose-Melgi

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Tegu on Hargla küla maadele jäänud tsaariaegsete talude kompleksiga, mis jääb Hargla küla territooriumile, paiknedes Hargla kiriku ümber kujunenud alevikus põhja suunas. Talude kohta on säilinud 19. sajandi II poolest pärinevad kruntimisplaanid.

Suhteliselt eraldiseisev ja väike grupp, mis mõjub ajastutüüpilisena tulenevalt arhitektuuriliste, maastikuliste ja plaanistruktuuriliste väärtuste koosmõjust. Miljööväärtusliku alana võib kaaluda ka kogu Essemäe piirkonda, kus ajaloolisi asustusega seotud kihistusi toetab ka maaliline loodusmaastik ja sellest tulenev maastikuline mosaiiksus.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Taluõed on koondunud Essemäe jalamile. Meose-Melgi taluõued üksteisest 80-150 m kaugusel, vahetult kahel pool looklevat teekoridori. Veidi kaugemal (250 m) asub Mälgi talu. Krundid ajastutüüpiliselt väga ebaregulaarsed, osaliselt venitatud väga pikaks ja kitsaks. Ajalooliselt olnud tegu mitmete lahustükkidega suurte põlistaludega, tänapäeval osad krundid üle 25 ha, osad alla 10 ha. Maastikus oluliselt suurenenud suletud alade osakaal, üldmulje väga mosaiikne, täielikult puuduvad suured ühetaolised põllumassiivid.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Uute talukohtade loomine ei ole miljöövärtusliku ala piires soovitatav, ent potentsiaalselt võimalik eeldusel, et uued taluõued paigutatakse olemasolevate lähedusse nii, et nad järgivad ja täiendavad kunagist iseloomulikku mustrit (st paiknevad kahel pool looklevat juurdepääsuteed). Meose-Melgi talude ümbruse maastiku täiendamine teistest eraldi ja hajusalt paiknevate uute taludega on mittesoovitatav, kuna selle käigus läheks kaduma tsaariaegsete pikaks venitatud kruntide poolt kujundatud maastiku struktuur. Lisaks tuleb arvestada, et antud miljöövärtusliku grupi kontekstis on keskmisest olulisem ka uute hoonete arhitektuurne sobivus olemasolevatega (maht, materjalid, katusekalle).

3.2.17 Kaagjärve alamõisa**Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:**

Kaagjärve küla asub Valga valla idaosas Valga linna läheduses. Kaagjärve on oma nime saanud mõisaomaniku Kaweri järgi ning nimekuju esmamainimine jääb aastasse 1588. Enne seda oli käibel mõisa nimi Rastgarwe, mis otseselt oli tuletatud küla nimest (Reste Jerwe - viitas tänasele Rautina järvele, mis asub kaasajal Pugritsa küla territooriumil). 1920. aastatel rajati endise Kaagjärve mõisa maadele asundus, mis jagunes 19. sajandi härrastemaja ümbritseva Mäemõisa ja 1880. aastatel rajatud vabrikahooneid ümbritseva Alamõisa vahel kaheks. Nõukogude perioodil oli küla Kaagjärve sovhoosi keskuseks ning Alamõisa ümber hakati rajama uut keskasulat koos korterelamute ja uute sovhoosihoonetega.

Kaagjärve alamõisa ümbrust väärtustada hästi säilinud asundusaegse maastiku näitena, mille kontseptsiooni toetavad ka säilinud ja maastikus hästi vaadeldavad mõisahooned.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Ala põhjaosas on tüüpilised regulaarselt nelinurksed, ida-läänesuunalise orienteeritusega krundid (suurus ca 7 ha - 18 ha), mis on asunud mõlemal pool Londi-Raavitsa teed (st taluõu saab ühe endise

maatüki lõikes olla ainult emmal-kummal pool teed). Taluõed valdavalt teele üsna lähedal, õuede vahe 100-250 m. Eristuvad Kanniste-Vanaste talud, mille sissesõit on eraldi teelt ning mille krundid on orienteeritud põhja-lõunasuunaliselt. Iseloomulikult kompaktne asundusküla osa paikneb Kaagjärve-Loigu tee ääres - tüüpilised väiksemad pikliku ristküliku kujuga regulaarsed krundid (ca 5 ha) ning suhteliselt võrdsete vahemaade (ca 150 m) kaugusel asuvad taluõued. Maastik on kogu miljööala piires nii ajalooliselt kui kaasajal olnud väga avatud.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Kaagjärve-Loigu tee äärde uusi talukohti olemasolevate taluõuede ja tee vahele mitte kavandada. Teistes piirkondades uute talukohtade loomine lubatud eeldusel, et järgitakse kunagisi asundustalude maastikulisi printsiipe ehk hoonestatud õue ümber peab jääma avar põllumajandusmaastiku kõlvik.

3.2.18 Kaagjärve mäemõisa

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Kaagjärve küla asub Valga valla idaosas Valga linna läheduses. Kaagjärve on oma nime saanud mõisaomaniku Kaweri järgi ning nimekuju esmamainimine jääb aastasse 1588. Enne seda oli käibel mõisa nimi Rastgarwe, mis otseselt oli tuletatud küla nimest (Reste Jerwe - viitas tänasele Rautina järvele, mis asub kaasajal Pugritsa küla territooriumil). 1920. aastatel rajati endise Kaagjärve mõisa maadele asundus, mis jagunes 19. sajandi härrastemaja ümbritseva Mäemõisa ja 1880. aastatel rajatud vabrikahooneid ümbritseva Alamõisa vahel kaheks. Nõukogude perioodil oli küla Kaagjärve sovhoosi keskuseks.

Kaagjärve mäemõisa ümbrust väärtustada hästi säilinud asundusaegse maastiku näitena, mille kontseptsiooni toetavad ka säilinud mõisahooned, nende hulgas neorenessanslik peahoone ja seda ümbritsev mõisapark.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Asundustalud paiknevad ebaregulaarselt ümber Kaagjärve mõisatuumiku. Taluõuede asetus ei jälgi ühetaolisi printsiipe ehk iseloomulikuks on hajus, ebaregulaarne jaotus (õuede vahemaa tüüpiliselt üle 200 m), ent eristuvad ka mõned tihedamad grupid (talude vahe 100 m). Kruntide osas ei ole ajastutüüpiliselt loetav struktuur piiride näol säilinud, ent alles on maastikule tüüpiline taluõuesid ümbritsev avatus, mida kaugemalt raamivad metsased alad. Kõlvikute mosaiiksus on sealjuures ka avatud põllumajandusaladel säilinud üsna mosaiiksena.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Uute talukohtade loomine lubatud eeldusel, et järgitakse kunagisi asundustalude maastikulisi printsiipe ehk hoonestatud õue ümber peab jääma avar põllumajandusmaastiku kõlvik.

3.2.19 Karula mõisa ümbrus

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Karula küla asub Valga valla keskosas ning jääb 17. sajandil tekkinud Karula mõisa territooriumile (endine Sangaste abimõis, 18. sajandil eraldati iseseisvaks mõisaks). Ajalooliselt vanim nimekuju Carrolo wald pärineb aastast 1717. Karula mõisa peahoone hävis 1919. aasta tulekahjus, ent säilinud on ajalooline park, alleed ning arvukalt kõrvalhooneid. 1920. aastatel tekkis endisele mõisamaale Karula asundus.

Väärtuslikuks saab ennekõike lugeda mõisasüdant koos seda ümbritseva iseloomuliku asundusküla kihistusega. Asundusmaastiku tajumist toetab säilinud mõisasüda ja maastikus loetavad mõisa kõrvalhooned (nt olulise maamärgina mõisa tuuleveski), millele omakorda lisab väärtust vahelduv reljeef ning maastiku mosaiiksus.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Asundustalude paiknemine ei jälgi maastikus kindlaid reegleid, vaid moodustunud on ebaregulaarne hajusalt hoonestatud maastik. Taluõuede vahe üldjoontes 300-500 m. Krundid ebakorrapäraseks. Tamsalu-Tuuleveski tee ääres kompaktsem asundustalude grupp, kus taluõuede vahe ca 100 m. Maastik muutunud aja jooksul veidi suletumaks, ent üldjoontes säilinud avatud-suletud alade mosaiiksus.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Soodustada mõningate tsaariaegsete maha jäetud talukohtade kasutuselevõttu. Uute talukohtade loomine võimalik, kui säilitada olemasolevad vaated mõisapärandile. Jätkata võib Tamsalu-Tuuleveski tee äärset tihedamalt hoonestatud taludegruppi või näha ette ka uusi talukohti ülejäänud külale tüüpilisel hajusal viisil eeldusel, et uue taluõue ümber säilib asundusperioodile tüüpiliselt avatud põllumajandusmaastik.

3.2.20 Lusti asundus

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Lusti küla paikneb Valga valla idapiiril Vana-Antsla karjamõisa maadel ning on oma nime saanud samanimelise talukoha järgi (1688. aastal üles kirjutatud nimekuju Lusti Meus). 1920. aastatel rajati

kunagise karjamõisa maadele asundus. Külaasustus on valdavalt koondunud Lustimõisa-Valtina tee lähedusse. Küla lõunaosa, mis jääb ühtlasi ka Karula rahvuspargi koosseisu, on nii ajalooliselt kui tänapäeval olnud valdavalt inimtühi ning metsane.

Väärtuslikuks lugeda asundusküla kunagise Lusti karjamõisa ümbruses. Maastiku tajumist kunagise mõisamaana toetab säilinud mõisaallee, samuti on säilinud pikad kitsad krundikujud ning taluõued. Maastiku kunagine mosaiiksus on paraku muutunud ning kõlvikupiirid ei jälgi krundipiire.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Asunduse läänepoolses osas (karjamõisa ümber) paiknevad taluõued vahetult kahel pool maanteed, idapoolses osas ca 200 m tagasiastega. Taluõuede omavaheline kaugus ca 200 m. Tüüpilised on pikad ja kitsad, ligikaudu 10-15 ha suurused krundid, eriti iseloomulikult on kruntide kuju säilinud Lustimõisa-Valtina teest lõunas.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Soodustada maha jäetud asundustalude kasutuselevõttu. Uute talukohtade loomisel oluline, et talukohtade paiknemine jälgiks välja kujunenud asustusjoont Lustimõisa-Valtina tee suhtes, säilitamaks avatud alad teest kaugemal lõunas ja põhjas.

3.2.21 Pikkjärve asundus

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Pikkjärve asunduse ala, mis tänapäeval jaguneb haldusterritooriumi mõttes mitme erineva küla vahel, on ajalooliselt kuulunud Karula mõisale. Külaasustus tekkis Pikkjärve ümbrusesse valdavalt asundusperioodil.

Väärtustada Pikkjärve ümbruse asundusmaastikuga seotud asundusküla kihistust tänase Karula ja Kirbu külade territooriumil hästi säilinud talukohtade ja plaanistruktuuri alusel. Maastiku mosaiiksus on Puurina-Lüllemäe-Litsmetsa maantee ümbruses oluliselt vähenenud (ehk põllud on koondunud suurde massiivi), ent Pikkjärvele lähematel aladel, eriti järvest idas, lõiguti ka säilinud. Maastikuliselt on kunagised avatud alad Pikkjärve kaldal kinni kasvanud.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Taluõued ei järgi ranget struktuuri ning paiknevad mõlemal pool teed ligikaudu 300-500 m vahedega. Ajastutüüpilised on krundid olnud ca 14-18 ha suurused ning valdavalt ulatunud mõlemale poole Kirbu-Koikküla ja Laatre-Lüllemäe-Hargla teed (st taluõu saab ühe endise maatüki lõikes olla ainult emmal-kummal pool teed).

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Uute talukohtade loomine lubatud eeldusel, et järgitakse kunagisi asundustalude maastikulisi printsiipe ehk hoonestatud õue ümber peab jääma avar põllumajandusmaastiku kõlvik. Maastikuliselt soodustada vaadete avamist Pikkjärvele.

3.2.22 Rebasemõisa**Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:**

Rebasemõisa küla jääb Valga valla idapiirile Karula rahvusparki territooriumile. Küla on ajalooliselt asunud Karula mõisa maadel ning on oma nime saanud samanimelise karjamõisa järgi (esmamainimine ca 1690 Repsberg). 1920. aastatel kuulus küla Karula asunduse koosseisu, alates 1940ndatest on Rebasemäed arvestatud eraldiseisva külana.

Rebasemäe karjamõis jääb küla põhjapiiri lähedusse, mistõttu ka asundusaegne kihistus on koondunud pigem just küla põhjaosasse. Väike grupp tänaseks maha jäetud asundustalusid leidub siiski ka küla kaguosas. Kuigi objektiivselt on pea pool tsaariaegsetest talukohtadest tänaseks kadunud, on iseäranis just Koobassaare-Rebasemõisa tee ümbruses kunagiste taluõuede struktuur väga hästi säilinud, kusjuures jälgitav on nii taluõuede asetus kui maastiku suur mosaiiksus. Teest kaugemal on vanad talukohad suuresti maha jäetud, ent samas on just mahajäetud talude juures kohati üsna hästi säilinud ajalooline plaanistruktuur.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Tsaariaegsed taluõued asuvad ebaregulaarselt kahel pool käänulist teed ning on teelt hästi vaadeldavad tänu mosaiiksele ja künklikule maastikule. Taluõuede asukohad varieeruvad vahetult tee kõrval asetsevatest õuedest kuni teest mitmesaja meetri kauguseni jäävate õuedeni. Taluõuede omavahelised kaugused 200 kuni 700+ m. Kunagised ebaregulaarsed suured krundid on oluliselt oma kuju muutnud. Maastik kaasajal ajaloolise olukorraga võrreldes suletum (iseäranis endiste heinamaade arvelt), ent üldiselt on säilinud mosaiikne maastikustruktuur.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Vastavalt Karula rahvusparki kaitsekorralduskavale ja kaitse-eeskirjale soodustada vanade maha jäetud talukohtade taastasutamist. Uute talukohtade loomine ei ole lubatav.

3.2.23 Suure-Apja külatuumik

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Koobassaare küla jääb Valga valla lõunaosasse ning on ajalooliselt kujunenud Apja külas asunud Koobassaare hajatalu ja teeristi rajatud kõrtsikoha ümbrusesse. 20. sajandi keskpaigas sai Koobassaarest Karula metskonna keskus, mille järel kohanimi asendas praeguse küla territooriumil ajaloolise Apja küla nime. 1805 oli Suure-Apja külas kuus talu ja Väike-Apja külas kolm talu. XIX saj moodustati Väike-Apja asemele Karula mõisa karjamõis, 1920. aastatel rajati samasse asundusküla (Apjamõisa). Viimast hakati XX saj keskpaiku nimetama Koobassaare külaks, Apja nimega jäi varasem Suure-Apja, mis 1977 liideti samuti Koobassaarega. Apja on nimena tänaseks säilinud siiski paljude talukohtade/katastriüksuste nimes.

Väärtuslikuks saab lugeda tsaariajast pärit kompaktselt Vana-Apja külatuumikut, mis on nii ajalooliselt kui tänapäeval asunud keset Karula metsasid. Kuigi mitmed talud on maha jäetud, mõjub küla oma täielikus eraldatuses väga iseäraliku ja huvitavana.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Taluõued paiknevad ca 200-300 m vahedega valdavalt ühel pool teed. Talud on ajalooliselt olnud suured, tänaseks osa kunagistest talumaadest võetud riigimetsa koosseisu. Küla põhjapoolses osas on avatud alad kadunud ja metsa kasvanud, küla keskosas on säilinud ajaloolised avatud alad.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Vastavalt Karula rahvusparki kaitsekorralduskavale ja kaitse-eeskirjale soodustada vanade maha jäetud tsaariaegsete talukohtade taastamist. Uute talukohtade rajamine säilinud kompaktselt küla ulatuses ei ole lubatav.

3.2.24 Tohvri-Miiluse grupp

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Valtina küla asub Valga valla idapiiril. Enamik tänasest külaterritooriumist on ajalooliselt kuulunud Boose mõisale, ent osa küla loodeosast on jäänud ka Sangaste ning Karula mõisate valdusesse. Küla kirdeosasse jääb vana Valtina karjamõis ja veskikoht, nime on küla saanud samanimelise talukoha järgi (1782 Walthina Ann). Küla piirab põhjast Valga-Petseri raudtee, samuti kulgeb läbi küla territooriumi Ärnu jõgi. Küla on tsaariajal olnud asustatud tiheda taludevõrgustikuga, kusjuures väga iseloomulikuks oli muster, kus taluõued olid koondunud 2-3-4 kaupa küllaltki tihedatesse kobaratesse ning talude maad paiknesid ebakorrapäraste siiludena talukobara ümber. Tänapäeval on

väga suur osa tsaariaegsetest taludest kadunud, mistõttu kunagine kobarjas struktuur ei tule enam nii iseloomulikult välja. Samas on kohati väga hästi säilinud krundistruktuur, samuti on külas valdavalt alles mosaiikne, vanadest talupiiridest lähtuv põllumajandusmaastik. Kuigi kunagine väga tihe, talude ja põldude vahel loogelnud teedestruktuur on muutunud, on põhilised teesuunad suhteliselt hästi säilinud ning fragmentaalelt on loetavad ka väiksemad teesihid.

Külas on säilinud suur potentsiaal tsaariaegsete kihistuste väärtustamiseks. Kuigi mitmed kunagised talukohad on kadunud, on võimalik soodustada talude taasasutamist, kuivõrd talude plaanistruktuur, samuti mosaiikne maastikustruktuur toetab osaliselt kunagise ajaloolise külastruktuuri tajumist. Konkreetsematest asustusgruppidest on kõige suurema miljööväärtusliku potentsiaaliga nn Tohvri-Miiluse grupp, kus säilinud talukohad, samuti maha jäetud talukohad on paiknenud kõige kompaktsemalt ning kus tänaseni säilinud plaani- ja maastikustruktuuri elemendid toetavad paiga miljöö tajumist. Lisaks on alal mingil kujul alles ka kunagine talude vahel loogelnud teekoridor (Ruusamäe-Tohvri-Mäe-Tohvri õuede vahel), kuigi põhiteed on õgvendatud ja selle asukoht on muutunud.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Taluõued ebaregulaarselt kahel pool kunagist külateed ja tänast Lustimõisa-Valtina teed. Taluõued üksteisest 150-250 m kaugusel, vahetult teede läheduses. Ajaloolised talud olnud üle 40 ha, piklikud, nurgelised ja ebakorrapäraseid krundikujud osaliselt tänaseni loetavad. Maastikus suhteliselt hästi säilinud avatud-suletud alade vaheldumine.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Soodustada vanade maha jäetud talukohtade taasasutamist, et taastada kunagisele külale iseloomulik tajutav asustusmuster. Uute talukohtade rajamine miljööväärtusliku ala lõikes ei ole soovitatav, kuna see muudaks Tohvri-Miiluse taludegrupi tsaariaegset, võrdlemisi ilmekalt säilinud maastikulist mosaiiksust ja plaanistruktuuri.

3.2.25 Väheru raudteeasula

Ajalooline ülevaade ja kokkuvõte säilinud väärtustest:

Väheru küla asub Valga valla keskel ning selle lääneosa on ajalooliselt kuulunud ligaste, idaosa Karula mõisa koosseisu. Küla keskel, kuhu on esimese vabariigi perioodil kerkinud väike raudteeasula, ristuvad Valga-Petseri raudtee ning Laatre-Lüllemäe-Hargla maantee. Raudteepeatuse lähedusse jäävad veel ka ajalooline Väheru postijaam ja karjamõis, kõrts ning

metsavahikordon. Küla põhjaosas, Ärna jõe ja Ura oja vahel domineerivad soisemad ja metsasemad alad, küla lõunaosas leidub enam ka põllumajandusmaastikku.

Kunagise karjamõisa ümber on asundusperioodil kujunenud raudteeasula, kus on hästi säilinud nii hoonete asukohad kui plaanistruktuur. Probleemiks on kohalike elanike poolt tee sulgemine.

Alale iseloomulik plaanistruktuur:

Hoonegrupid on paigutatud korrapäraselt kahele poole sirget teed. Ühel pool teed asuvate õuede omavaheline kaugus 50-100 m. Krundid korrapäraselt nelinurksed, suurusega ca 1,5 ha. Maastiku põllumajanduslik kihistus pole küla miljöö osas iseloomulik, oluline hoonestatud grupi loetavus.

Uute talukohtade loomise aluspõhimõtted:

Eelistada paari maha jäetud talukoha taastamist. Võimalik ka uute regulaarsete kruntide loomine olemasoleva asula jätkuna, mis võiksid eelistatult koonduda omaette tajutavaks kaasaegseks asumiks.

Kasutatud materjalid

- Hellström, Kristiina. „Väärtuslike maastike määratlemine : metoodika ja kogemused Viljandi maakonnas“. Tallinn, 2001. <https://erb.nlib.ee/?kid=15402514>.
- Hellström, Kristiina, ja Maie Kais. „Miljööväärtused maapiirkonnas“, 2011.
- Kallasmaa, Marja, Peeter Päll, ja Eesti Keele Instituut, toim. *Eesti kohanimeraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016.
- „Karula valla üldplaneering“, 2008.
- Maaehitusi: valik ART Põllumajanduseliidu Ehitusetalituse väljatöötatud kavandeid. I. ART Põllumajanduseliit*, 1928.
- „Statistikaameti kaardirakendus“. Vaadatud 4. jaanuar 2021. <https://estat.stat.ee/StatistikaKaart/VKR>.
- „Taheva valla üldplaneering“, 2008.
- „Tõlliste valla üldplaneering“, 2006.
- „Valga maakonnaplaneeringu 2030+ teemaplaneering „Asustust ja maakasutus suunavad keskkonnatingimused““, 2002.
- „Valga valla arengukava 2021- 2035. Eelnõu“, 2020.
- „Õru valla üldplaneering“, 2006.

VALGA VALLAVALITSUS

VALGA VALLA MILJÖÖVÄÄRTUSLIKE ALADE MÄÄRATLEMINE NING ALADE
VÄÄRTUSTAMISEKS KAITSE- JA KASUTUSTINGIMUSTE VÄLJATÖÖTAMINE

LÄHTEÜLESANNE

Valga Vallavalitsus
Ehitus- ja planeerimisteenistus

Valgas 2020

1. Üldinfo

- 1.1. Valga Vallavolikogu 28.09.2018. a otsusega nr 74 algatati Valga valla üldplaneeringu koostamine.
- 1.2. Planeerimisseaduse § 75 lõike 1 järgi tuleb üldplaneeringuga lahendada muu hulgas järgmised ülesanded:
 - Asustuse arengut suunavate tingimuste täpsustamine;
 - Väärtuslike maastike ja maastike üksikelementide määramine ning nende kaitse- ja kasutustingimuste seadmine;
 - Miljööväärtuslike alade ja väärtuslike üksikobjektide määramine ning nende kaitse- ja kasutustingimuste seadmine;
 - Kohaliku tähtsusega kultuuripärandi säilimise meetmete, sh selle üldiste kasutustingimuste määramine;
 - Planeeringuala üldiste kasutu- ja ehitustingimuste, sh projekteerimistingimuste andmise aluseks olevate tingimuste, maakasutuse juhtotstarbe, maksimaalse ehitusmahu, hoonestuse kõrguspiirangu ja haljastusnõuete määramine.
- 1.3. Üldplaneeringu koostamise aluseks on Valga maakonnaplaneering 2030+ ja selle lisad¹.
- 1.4. Valga maakonnaplaneeringuga 2030+ on määratud väärtuslikud maastikud ja määratud nendele aladele tingimused ning soovitusel väärtuste säilitamiseks ja suurendamiseks.
- 1.5. Valga maakonnaplaneeringu 2030+ väärtuslike maastike määramise aluseks on võetud Valga maakonna teemaplaneering „Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused“². Teemaplaneeringus on toodud väärtuslike maastike kirjeldus (nendest Valga valla territooriumil asub 2 ala riikliku tähtsusega, 8 ala maakondliku tähtsusega). Kohaliku tähtsusega maastikele (8 ala) on määratud üksnes alad, kuid ala kirjeldus, väärtused, kasutustingimused ja soovitusel on määratlemata.
- 1.6. Valga vallas kehtivates üldplaneeringutes (haldusreformi eelsete omavalitsuste üldplaneeringud) on määratud ja täpsustatud maakonna teemaplaneeringu väärtuslike maastike piire, kuid üldjuhul on alad kopeeritud maakonnaplaneeringust ümber üldplaneeringusse. Lisaks on juurde määratud miljööväärtuslikke alasid. Mõningatel juhtudel on väärtuslikud maastikud võrdsustatud miljööväärtuslike aladega. Üldplaneeringutega ei ole täpsustatud objektide kaitse- ja kasutustingimusi. Erineva lähenemisega on kirjeldatud objektide väärtust. Valdavalt puuduvad alade määramise põhjendused ja kirjeldused ning süstemaatiline lähenemine. Üldplaneeringutesse on maakonna teemaplaneeringust objektide tekstiline kirjeldus (sh kaitse- ja kasutustingimused) üle võetud ilma täpsustusi tegemata.
- 1.7. Maakonnaplaneeringust tulenev ja üldplaneeringutesse ülevõetud väärtuslike maastike käsitlus on eelkõige seotud kultuurimaastikega. Kultuurimaastiku all mõistetakse maakonnaplaneeringus põllumajandusmaastikku, asustust ja teedevõrku koos seal sisalduvate looduslikku päritolu elementidega. Samas on käsitletud ka loodusmaastikke (inimtegevusest vähe mõjutatud maastik, mis esineb suuremate massiividena).
- 1.8. Valga vallas on 48 küla. Külade asustatuse tihedus ja uus- või taasasustatuse esinemine on piirkonniti erinev. Asustuse parem olukord on täheldatav Karula ja Taheva piirkonnas. Piirkonnas on kasutusele võetud uuesti vanad talukohad ja otsitakse võimalusi uute talukohtade loomiseks.

¹ Valga maavanema 15.12.2017. a korraldusega nr 1-1/17-417 kehtestatud Valga maakonnaplaneering 2030+ <https://maakonnaplaneering.ee/valga-maakonnaplaneering-2030-1>

² Teemaplaneering (2002) „Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused“ <https://maakonnaplaneering.ee/valga-maakonnaplaneering-2030-1>

- 1.9. Valga valla üldine trend on rahvastiku vähenemine ja vananemine. Sellise trendi jätkudes on ohus ajalooliselt välja kujunenud külamaastikud ja nende asustuspilt.
- 1.10. Valga valla üldplaneeringu koostamiseks on kasutatav RMK poolt kaardistatud pärandkultuuri objektide kogum (kaardikiht). Eesti Looduse Infosüsteemis (EELIS) andmetel on Valga vallas märkimist leidnud üle 400 punktoobjekti ja kümmekond pind- ja joonobjekti. Väärtuslike maastike ja pärandkultuuri kaardikihtide võrdlemisel esineb piirkondi, kus pärandkultuuri objektide kontsentratsioon on suur, kuid need kohad ei kattu väärtuslike maastike aladega.

2. Terminoloogia

2.1. Lähteülesannet koostades on lähtutud järgmistest mõistetest:

- Väärtuslik maastik – maakonna teemaplaneeringuga määratud ala, millele on omistatud ümbritsevast suurem kultuurilis-ajalooline, esteetiline, looduslik, identiteedi- või puhkeväärtus.
- Kultuurilis-ajaloolise väärtusega maastik – asustus- ja maakasutusstruktuur, mis kujunes välja 1920-30-ndatel aastatel ning mis säilis kuni 1960-ndate aastate maaparanduskampaaniani ja mille väärtus on traditsioonilise ilmega küla- või mõisamaastik, traditsioonilise ilmega kirikukülad ja väikeasulad, „ajaloo kontsentraat“, ajaloosündmuste, muistendite või kultuuriloo seonduvad paigad.
- Kultuurimaastik – põllumajanduslik maa, asustus ja teedevõrk koos sealsisalduvate looduslikku päritolu elementidega.
- Loodusmaastik – inimtegevusest vähe mõjutatud maastik, mis esineb suuremate massiividena.
- Miljööväärtuslik ala – hoonestatud ala, maapiirkonnas hõredamalt hoonestatud ala, kus väärtustatakse ajaloolist hoonestust, ruumilist tervikut ja seda moodustavaid üksikelemente (hooned, hoonestusstruktuur ja planeering, haljastus, taristu). Ala kuvandit mõjutavad elanikud, omanikud, lõhnad, helid, emotsioonid jms.
- Maapiirkonna ehituspärand – väljaspool linnalisi asulaid jäävad ehitised, siia alla liigitatakse taluarhitektuur, kogukondlikud hooned, tööstusrajatised ja tehno- ning transpordirajatised.

2.2. Uuringu käigus antakse kõigile kasutatavatele mõistetele definitsioon, mis aitab uuringu sisu üheselt mõista.

Tellijal võib uuringu käigus täpsustada või ümber defineerida pakkuja asjatundlike ettepanekutele ja märkustele tuginedes toodud mõisted.

3. Uuringuala

3.1. Uuringu ala on Valga valla hajaasustus. Valga vallas on ligikaudu 725 km² maapiirkonda (kokku Valga valla pindala 750 km²), mis on asustatud taluelamutega, kuid ka ühiskondlike ehitistega (koolid, vallamajad, seltsi- ja rahvamajad, kõrtsid, poed jms) ning tööstushoonetega (veskid, meierid, töökojad jms).

4. Uuringu vajalikkus

4.1. Valga valla üldplaneeringus tuleb kajastada ja sisustada maakonnaplaneeringu väärtuslike maastike temaatika. Maakonnaplaneeringu väärtuslike maastike alad ja alade piirid tuleb täpsustada, samuti

sisustada ja täpsustada aladele määratud tingimused ja soovitused. Seega on vajalik uuringuga välja selgitada alade väärtus, hetke olukord ning välja töötada nende säilimist tagavad kaitse- ja kasutustingimused, mis lähtub eelkõige ala või sellel asuva üksikobjekti või objektide väärtusest.

- 4.2. Valga Vallavalitsusel on kasutada väärtuslike maastike andmestik, pärandkultuuri objektid (RMK kaardistus) ja statistiline fakt, et Valga vallas on ca 900 üksikelamut, mis paiknevad väljaspool linnasid ja alevikke ning on ehitatud enne 1945. a (Statistikaameti rahva ja eluruumide loenduse, 2011. a). Kõigi nende andmete hulgast tuleb välja selgitada alad, mis omavad väärtust ja edasi kandmist planeeringuga. Eeldada võib, et enamus potentsiaalsest miljööväärtuslikust hoonestusalast võib leida väärtuslike maastikena piiritletud aladelt (varasem uuring maakonnaplaneeringu koostamiseks), kus väärtuse suurem rõhk on asetatud kultuurilis-ajaloolisele väärtusele. Kuid vajadus on üle vaadata ka teised alad, millel on täheldada väärtuste kontsentreerumist.
- 4.3. Valga valla üldplaneeringuga seatakse tingimused asustuse suunamiseks. Uuring on vajalik, et teadlikult ja põhjendatult kujundada väärtuslikuks tunnistatud alade arengut ja tagada nende alade väärtuse edasi kandmine. Alade arengut mõjutab ehitustegevus. Maakonna planeering määrab, et uute hoonete rajamisel või vanade ümberehitamisel tuleb järgida, et uuendused ei rikuks maastiku üldilmet ühtsiks piirkonnale iseloomuliku ehitustraditsiooniga. Oluliseks peetakse traditsiooniliste mahtude ja õuede struktuuri jälgimist. Sellest tulenevalt on oluline välja selgitada, millised on ala struktuurielemendid (taluõuede ja põldude asetus, teede paiknemine ja kruntide kuju, suurus, hoonestatus ja hooned).

5. Uuringu eesmärk ja sisu

- 5.1. Uuringu eesmärgiks on inventeerida varasemate uuringute, inventariseerimiste ja planeeringutega väärtustatud ehitus- ja kultuuripärand, mis on vajalik Valga valla üldplaneeringu koostamiseks. EELISe pärandkultuuri andmekiht, maakonnaplaneering, kohalike omavalitsuste üldplaneeringud on Tellija kasutuses olevad materjalid. Pakkujal on õigus omaltpoolt juurde lisada lähteandmeid, mis aitavad saavutada töö eesmärki.
- 5.2. Inventeerimine ja analüüs peavad andma ülevaate piirkondade asustuse ja maakasutuse kujunemisest ja arengust. Selgitades nii välja tüüpilised asustumus- ja ehitustavad kui ka erandlikud mustrid või ainulaadsed hoonestusalad. Töö tulemusi arvestades kantakse kohalike omavalitsuste üldplaneeringutesse maapiirkondade miljööväärtuslikud alad ning kehtestatakse nende kaitse- ja kasutustingimused.
- 5.3. Uuringu käigus tuleb täpsustada planeeringutes kehtestatud alade piire või teha ettepanekuid alade väljajätmiseks (ettepanek maakonna planeeringu muutmiseks), kui ala või objekti märkimisväärne väärtus puudub või on hävinenud lõplikult.
- 5.4. Teha ettepanekuid inventeerimise käigus avastatud väärtuslike alade üldplaneeringusse kandmiseks, kui need on jäänud siiani märkamata, kuid omavad olulist kultuurilis-ajaloolist väärtust.
- 5.5. Töötada välja alade kaitse- ja kasutustingimused, mis tagaks objektide väärtuse püsimise või edasikandmise. Kaitse- ja kasutustingimused peavad kaitsma olemasolevat väärtuslikku hoonestust, ruumilist tervikut ja seda moodustavaid üksikelemente (nt hooned, hoonestusstruktuur, planeering, haljastus, taristu). Oluline on välja tuua igale alale iseloomulikud omadused, et tagada laiapõhjaline mõistmine ja piirkondade eripärast arusaamine. Vältida tuleb kõikide alade ja objektide üldistamisi maakondliku või kohaliku tasandini.

- 5.6. Tuua välja uute talukohtade rajamise võimalused või välistused, et jätkata väljakujunenud asustustrite arengut. Põhjendatud juhtudel koostada ruumimudel või tingimused/kriteeriumid ruumimudeli koostamiseks.
- 5.7. Punktides 5.1. kuni 5.6. toodud eesmärgid on olulised ehituspärandi väärtustamiseks ja väärtuste edasikandmiseks maakondliku ja kohaliku tähtsusega miljööväärtuslikel aladel. Meetmeid kasutatakse üldplaneeringus kaitse-, kasutus- ja ehitustingimuste määramiseks. Uuringust saadav teave ja analüüsid peavad tõstma elanikkonna, kohaliku omavalitsuse ja objekti omaniku teadmisi selle väärtusest ja väärtuse edasi kandmisest ning võimaldama maapiirkondade arhitektuuri arengut pragmaatikast lähtuvat teed pidi. Põhjendamatute kitsenduste asemel peavad alused andma asjakohast väärtuste- ja ehitusalast nõu. Samuti on uuringu eesmärgiks läbi ehituspärandi väärtustamise tõsta elukeskkonna väärtust ja elanikkonna teadlikust. Saadud teadmised on vajalikud asustuse arengu teadlikuks suunamiseks. Piirkondades, kus rahvastik on kahanev ja hoonestust jääb üle, on elukeskkonna väärtustamine asustuse arengu suunamisel üheks võtmekohaks.
- 5.8. Miljööväärtuslikele aladele jäävatele muinsuskaitsele objektidele või muinsuskaitsealadele ei määrata täiendavaid kaitse- ja kasutustingimusi. Eesmärk ei ole riiklikult kaitse alla võetud objektide topelt väärtustamine ja kaitsmine. Oluline on tuua välja muinsuskaitse objekti või ala ümbritseva miljööväärtusliku ala suhestumine ja vajalike väärtuste säilitamiseks kaitse- ja kasutustingimuste välja toomine.
- 5.9. Uuring peab andma vastused järgmistele küsimustele:
- Millised alad on Valga vallas väärtuslikud ja milliseid alasid tuleb esile tõsta Valga valla üldplaneeringuga?
 - Milliseid meetmeid kasutades on võimalik kohalikul omavalitsusel soodustada ja toetada kultuurilis-ajalooliste väärtuste püsimist ja edasikandmist, ilma et need oleksid ülemäära koormavad elanikele?
 - Millised on kohaliku omavalitsuse võimalused läbi teatud piirkondade väärtustamise suunata asustust?

Tellija võib uuringu eesmärgi ja sisu täpsustada pakkuja asjatundlike ettepanekutele ja märkustele tuginedes.

6. Uuringu metoodika

6.1. Uuring on läbiviidud arvestades järgneva:

- Kaardianalüüsi teostamine (ajalooliste kaartide võrdlemine, varasemate uuringute kaardikihtide analüüs),
- Analüüsi tulemusena selgunud andmete süstematiseerimine ja analüüs (kirjeldamine, hindamine, põhjendamine, fotografeerimine, asustuse/hoonete/maastiku kirjeldamine ja hindamine),
- Miljööväärtuslike alade lõplik valik ning kaardistamine (kaardikihtide koostamine) üldplaneeringu koosseisu,
- Objektidele väärtusklasside omistamine, kaitse- ja kasutustingimuste määratlemine, uushoonestuse rajamiseks ehitustingimuste määramine,
- Avalikustamine,
- Töö parandamine/täiendamine ja töö lõpetamine.

Tellija võib uuringu metoodikat täpsustada Pakkuja asjatundlike ettepanekutele ja märkustele tuginedes.

7. Uuringu ajakava

7.1. Uuringu vormistamise lõpptähtaeg on 1 aasta peale lepingu sõlmimist.

8. Uuringu seiramine, töökoosolekud ja esitlused

8.1. Uuringu läbiviimiseks luuakse Valga Vallavalitsuse esindajatest ja Pakkuja esindajatest töörühm.

8.2. Töörühm kinnitab uuringumetoodika ja läbiviimise ajakava.

8.3. Töörühm kinnitab uurimisülesannete täitmise tulemuste vastavuse uuringu eesmärgipüstistusele ning annab vajadusel täiendavaid juhiseid ja selgitusi.

8.4. Pakkuja peab töö teostamise perioodil arvestama vähemalt järgnevate koosolekute ja esitluste vajadusega:

- Avakoosolek hiljemalt 10 tööpäeva jooksul peale lepingu sõlmimist. Avakoosolekul tutvustab Pakkuja oma meeskonda ja Tellija omapoolset meeskonda. Tellija selgita uuringu koostamise vajadust, eesmärki ja ootusi uuringule. Pakkuja tutvustab uuringu läbiviimise metoodikat.
- Vahekoosolek, kus Pakkuja tutvustab kaardianalüüsi, valimi koostamise põhimõtteid. Kooskõlastatakse valim uuringu läbiviimiseks.
- Vahekoosolek, kus Pakkuja tutvustab esialgseid objektide kaitse- ja kasutustingimusi, ehitustingimusi ja põhjendab nende sisu.
- Uuringu lõpliku vormistamise eelne koosolek, kus Pakkuja tutvustab uuringut ning Tellija teeb omapoolsed märkused ja ettepanekud ning otsustatakse aruande heakskiitmine.
- Uuringut tutvustatakse kohaliku omavalitsuse poolt organiseeritud avalikul arutelul Valgas.

8.5. Koosolekuteks ja esitlusteks vajalikud materjalid valmistab ette Pakkuja ning esitab need Tellijale tutvumiseks vähemalt 5 tööpäeva enne töökoosolekut või esitluse päeva.

9. Uuringu vormistamine

9.1. Töö vormistatakse tekstilises ja jooniselises vormis, mis täiendavad üksteist.

9.2. Pakkuja peab esitama töö eesti keeles, korrektselt vormistatult ja keeleliselt toimetatult.

9.3. Uuringu lõpparuanne sisaldab vähemalt järgmist:

- Valimi lõpliku nimekirja koos ruumikujuga ja koostamise selgitust,
- Analüüsitud ja koostatud kaardikihte,
- Objektide kirjeldust, väärtuste esiletoomist, kasutus- ja kaitsetingimusi, ehitustingimusi
- Objekte illustreerivaid skeeme, fotosid, asjakohasel juhul küla- või maastikumustri kirjeldamiseks ruumimudelit.

9.4. Lisaks uuringu aruandele vormistatakse uuringu lühikokkuvõtte (2-3 lk),

9.5. Uuring antakse Tellijale üle 1 eksemplar paberkandjal köidetult ja digitaalselt.

9.6. Digitaalselt esitatud uuring peab olema vormistatud järgnevalt:

- Tekstiline osa ja andmebaasid peavad olema vormistatud masinloetaval kujul (vabavaraline tarkvara või Word, Excel programmis avatavana),
- Joonised on soovitatav esitada ArcGis programmi geoandmebaasi või kaardikihtidena või mõnes muus levinud gis- või cad-tarkvara formaadis,
- Illustreerivad fotod on süstematiseeritud ja esitatud digitaalselt,
- Kogu töö komplekteeritakse üheks pdf-failiks.

10. Täiendavad nõudmised

10.1. Pakkuja peab uuringu tegevuste läbiviimiseks moodustama uuringu meeskonna.

- 10.2. Uuringu meeskonnas peab olema vähemalt üks kutseline arhitekt, kutseline maastikuarhitekt või arhitektuuriajaloolane.
- 10.3. Uuringu meeskonna juht vastutab kogu uuringu tegevuste tulemusliku, tähtaegse ning nõuetele vastavuse eest. Sealhulgas juhib ja koordineerib uuringu meeskonna tööd, on kontaktisik Tellijale lepingu täitmise aja jooksul.
- 10.4. Uuringu tulemused kuuluvad Tellijale.

11. Kasutatud materjalid

Lähteülesandes toodud mõistete defineerimiseks, uuringu eesmärgi ja metoodika sõnastamiseks on kasutatud järgmiseid metoodikaid, juhendeid, artikleid, uuringuid jms:

- Hellström, K. Hiiu väärtuslik maastik, http://kingpool.hak.edu.ee/materjalid/hiiu_maastikud/index.html (24.05.2019),
- Hellström, K., Kais, M. Miljööväärtused maapiirkonnas. Maapiirkonna miljööväärtuslike alade käsitlemise juhendPõlvamaa näitel, https://maakonnaplaneering.ee/documents/2845826/18717812/1_Miljoovaartused_maapiirkonnas_25032011.pdf/b9182447-6441-4142-bfb5-06f14fd4ff15 (24.05.2019),
- Kaplinski-Sauk, M. Kvalitatiivse kaardianalüüsi meetodi kasutamine külade plaanistruktuuri säilivuse uurimisel. Eesti Hageri küla näitel (1691-2019), <http://www.maastikuarhitektuur.ee/index.php/acta/article/view/62/39> (03.03.2020),
- Kask, R. Taluarhitektuuri väärtused ja miljööväärtuslike alade planeerimispraktika Eesti maapiirkondades, https://evm.ee/uploads/files/EVM%20toimetised/Toimetised4/EVM_toimetised4.pdf (24.05.2019),
- Parts, P-K. Väärtuste määramine maastikul, <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKEwj3r5CV27PiAhWow4sKHa-PB7wQFjABegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.digar.ee%2Farhiiv%2Fet%2Fdownload%2F161897&usg=AOvVaw1SI0yTCVRv39fCLIZ1E6et> (24.05.2019),
- Sepp, K. Väärtuslike maastike määramine Eestis, senised kogemused, <http://213.184.38.90/pkt/files/f17/V22rtuslikeMaastikeM22rtalemineEestis02.09.09Sepp.pdf> (24.05.2019).

VALGA VALLA MILJÖÖVÄÄRTUSLKUD ALAD
alade paiknemisskeem

Uuringu "Valga valla miljööväärtuslike alade määratlemine ning
alade väärtustamiseks kaitse- ja kasutustingimuste väljatöötamine" lisa
Skeem ja uuringu tekst on omavahel lahutamatult seotud osad
2021 mai

